

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 1769-1802, February 2013

**“ÜMMETİMDEN YETMİŞ BİN KİŞİ CENNETE SORGUSUZ
GİRECEKTİR.” HADİSİ ÜZERİNE METİN EKSENLİ BİR
ANALİZ VE DEĞERLENDİRME**

*AN ANALYSIS AND CRITISIZE ON TEXT OF HADITH: “SEVENTY
THOUSAND PEOPLE WILL GO TO HEAVEN WITHOUT QUESTIONING
FROM MY FOLLOWERS.”*

*Yrd. Doç. Dr. Osman ORUÇHAN
Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

Abstract

Establishing the hadiths of belonging of the Prophet has been one of the important issues related to the Muslim scholars from the earliest times. Because, the hadiths have an important meritorious place in life of Muslims, about belief, worship, and many issues concerning the relations between human beings. However, hadiths couldn't be transmitted originally to the next generations. A large part of the texts have been deformed, because they were transmitted with meaning. On the other hand, lots of hadiths were fabricated by different groups, for various purposes. However, the scholars could not develop a reliable method to select authentic hadith text from non authentic ones. So lots of hadith which are in the hadith collections were reconsidered and investigated on its authenticity. In this article, the authenticity of the hadith texts related by seventy thousand people will enter to the heaven without questioning was discussed. These texts were transmitted by fifteen companions with different texts. Our study includes all the text of the hadiths about entering heaven without questioning. Resources of this investigation was limited to the period of classification and codification of the nine books of hadith (Kütüb-i Tis'a). This investigation

includes the hadiths not only in the nine books of hadith, but the hadith which were written in this period as well. Hadith texts are classified in names of Companions. One of the longest text which was transmitted from one of the companions was fully and the differences have been pointed out by comparing this longest text with the other texts. If we want to mention about all of these hadith texts, it will completely exceed the limits of an article. Then the texts of hadiths have been analyzed and the differences between texts were discussed. Some of the information in these hadiths, were evaluated for the criterias of the text criticizing of hadith.

Key Words: Without Questioning, Heaven, Hadith, Analysis, Criticize.

Öz

Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti konusu, ilk dönemlerden itibaren, Müslüman âlimleri ilgilendiren önemli konulardan biri olmuştur. Çünkü hadisler inanç, ibadet ve insanlar arası ilişkilerle ilgili pek çok konuda Müslümanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Ne var ki hadisler, sonraki nesillere özgün bir şekilde ulaştırılamamıştır. Hadis metninin büyük bir bölümü mana ile rivayet edildiği için deformasyona uğramıştır. Öte yandan, farklı gruplar tarafından, çeşitli amaçlarla hadis uydurma faaliyetleri gerçekleşmiştir. Bununla birlikte âlimler, hadislerin sahih olanları ile olmayanlarını birbirinden ayırtacak güvenilir bir yöntem geliştirememişlerdir. Bu yüzden hadis külliyatındaki pek çok hadis, yeniden ele alınarak sıhhati tartışılmıştır.

Bu makalede, yetmiş bin kişinin sorgusuz cennete girmesiyle ilgili hadis metninin sıhhati incelenmiştir. Bu rivayetler, on beş sahâbiden farklı metinlerle nakledilmiştir. Çalışmamız, sorgusuz cennete girmeyi içeren tüm hadis metinlerini kapsamaktadır. Çalışmanın kaynakları Kütüb-i Tis'a'nın tedvin ve tasnif edildiği dönemle sınırlandırılmıştır. Bu dönemde yazılan, ancak Kütüb-i Tis'a içinde yer almayan hadis kaynaklarındaki hadisler de araştırmamıza dâhil edilmiştir. Hadis metinleri sahâbî isimlerine göre sınıflandırılmıştır. Bir sahâbîden nakledilen hadislerin en uzun metni tamamıyla zikredilmiş, diğer metinler bu metinle kıyaslanarak farklılıklara işaret edilmiştir. Çünkü hadis metninin tamamı bir makalenin sınırlarını aşacak miktardadır. Ardından hadis metinleri analiz edilerek, metinler arasındaki farklılıklara değinilmiştir. Bu hadislerde tespit edilen bazı bilgiler, metin tenkidi kriterlerine göre değerlendirilmiş ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sorgusuz, Cennet, Hadis, Tetkik, Tenkit.

Giriş

Hz. Muhammed (sav), Kur'an-ı Kerim'de tüm insanlığın dünya ve ahiret hayatında huzur ve mutluluğa ulaşması için Allah tarafından gönderilen son ve evrensel din olan İslâm'ın örnek şahsiyeti olarak sunulmuştur. Bu nedenle Müslümanlar onun söz ve davranışlarını Kur'an'dan sonra ikinci temel bilgi kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Ne var ki hadislerin sonraki nesillere nakli, Kur'an'ın nakli kadar güvenilir bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bu nedenle hadis külliyatındaki hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyeti sorunu, ilk dönemlerden itibaren Müslüman olan ve olmayan pek çok ilim adamını bu sorunun çözümü konusuna yöneltmiştir. Hadisleri bu denli ilgiye mazhar kılan sebep onların inanç, ibadet ve insanlar arası ilişkilerle ilgili pek çok konuda Müslümanların hayatında önemli bir yere sahip olmasıdır.

Kur'an-ı Kerim'de, hayat ve ölümün insanların davranışlarının sınanması için yaratıldığı bildirilmektedir.¹ Ölümden sonraki yeniden dirilişle birlikte insan, dünyada iken yapıp ettiklerinden sorgulanacaktır. Bu sorgudan, hem Allah'tan aldıkları vahiyleri insanlara tebliğ eden peygamberler hem de tebliğ edilen insanlar kurtulamayacaklardır.² Kur'an'da pek çok ayette cennet, sağlam bir inanç ve bu inanç doğrultusunda gerçekleştirilecek olan salih ameller ile kötülüklerden kaçınmanın bir mükâfatı olarak gidilecek olan ahiret yurdu olarak sunulmaktadır. Hâlbuki bazı hadislerde yetmiş bin veya daha fazla kişinin sorgusuz-cezasız cennete gireceğinden bahsedilmekte; bazı rivayetlerde de bu mükâfata kavuşabilmek için bir takım davranışlar sayılmaktadır. İşte biz bu makalemizde, bazı sahih addedilen hadis kaynaklarında da yer alan ancak Kur'an'la ve meşhur sünnetle çeliştiğini düşündüğümüz söz konusu hadislerin, sıhhat ve sübutunu incelemeye çalışacağız.

Sorgusuz cennete girmekle ilgili olarak tespit ettiğimiz hadis grubunun tüm isnat ve metinleri bir makale sınırlarını fazlasıyla aşacak miktarda olması nedeniyle çalışmamızı hadislerin büyük ölçüde şekillendiği, Kütüb-i Tis'a olarak bilinen dokuz hadis kaynağının tasnif edildiği dönem ile sınırlandırdık. Yani bu çalışmamız, Kütüb-i Tis'a'nın en genç musannifi olan Nesâî'nin vefat ettiği 303/915 tarihine kadar tasnif edilmiş olan, bulabildiğimiz tüm hadis kitaplarındaki ilgili hadisleri içermektedir. Bu dönem içinde tasnif edilen eserlerdeki hadislerin hem senet hem de metin yönünden incelenmesi de yine bir makale sınırlarını aşacağından, ilgili hadislerin sadece metinlerinin tetkik ve tenkidini ele alacağız. Bir hadisin sıhhatine karar verebilmek için sadece metin tetkik ve tenkidini yetersiz olduğundan, bu hadislerin senet tetkik ve tenkidini ikinci bir çalışmamızda ele almayı planladık.

Bu çalışmamızın ilk bölümünde, incelediğimiz konuda her bir sahabîden gelen rivayetleri ilgili sahabînin adı altında zikrettik. Belirlediğimiz dönem içinde yer alan eserlerdeki hadis kaynaklarını kronolojik olarak numaralandırdık. Ardından, sonraki

¹ Mülk, 67/2.

² A'râf, 7/6.

dönemlerde tasnif edilen hadis koleksiyonlarında hadisin diğer tariklerinin bulunduğu kaynaklara atıfta bulunduk. Hadis metnlerinin tamamının zikredilmesi konuyu uzatacağından, genellikle ilk metni, bazen de en uzun metni tam zikrettik. Diğer metinlerin de bu metne/metinlere benzerlik ve farklılıklarını belirttik.

İkinci bölümünde ise, hadis metinlerini analiz ederek bu metinlerdeki bazı bilgileri, şârihlerin yorumlarını da göz önünde bulundurarak metin tenkidi esasları çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık.

1.Hadislerin Kaynak ve Metinleri

Yaptığımız araştırmalara göre sorgusuz cennete girmekle ilgili hadisler, belirlediğimiz dönem içinde yazılan çeşitli hadis kaynaklarında 15 sahabîden, toplam 88 farklı senetle nakledilmiştir.

1.1.Ebû Hureyre’den Gelen Rivayetler (I. Grup)

a) Rivayetlerin Kaynakları

1	İbnu’l-Ca’d (ö.230/845), <i>el-Müsned</i> . ³	2	İshak b. Râhûye (ö.238/852), <i>el-Müsned</i> . ⁴
3	İbn Hanbel (ö.241/855), <i>el-Müsned</i> . ⁵	4	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁶
5	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁷	6	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁸
7	Hennâd b. es-Serî (ö.243/857), <i>ez-Zühd</i> . ⁹	8	Dârimî (ö.255/869), <i>es-Sünen</i> . ¹⁰
9	el-Buhârî (ö.256/870), <i>es-Sahih</i> . ¹¹	10	el-Buhârî, <i>es-Sahih</i> . ¹²
11	Müslim (ö.261/875), <i>es-Sahih</i> . ¹³	12	Müslim, <i>es-Sahih</i> . ¹⁴
13	Müslim, <i>es-Sahih</i> . ¹⁵	14	Müslim, <i>es-Sahih</i> . ¹⁶

Ebû Hureyre’den nakledilen bu rivayetin yer aldığı en eski kaynak, 230/845 yılında vefat etmiş olan İbnu’l-Ca’d’ın, *el-Müsned* isimli eseridir. Rivayetin,

³ İbnu’l-Ca’d, Ali b. el-Ca’d b. Ubeyd el-Cevherî, *el-Müsned*, Thk.: Âmir Ahmed Haydar, Müessesetu Nâdir, Beyrut 1410/1990, I, 178.

⁴ İshak b. Râhûye, *el-Müsned*, Mektebetu’l-Eymân, Medîne 1995, I, 143.

⁵ İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Muessesetu Kurtuba, Mısır t.y., II, 351.

⁶ İbn Hanbel, *age*, II, 400.

⁷ İbn Hanbel, *age*, II, 456.

⁸ İbn Hanbel, *age*, II, 302.

⁹ Hennâd b. es-Serî, *Kitâbu’z-Zühd*, Dâru’l-Hulefâ li’l-Kitâbi’l-İslâmî, Kuveyt 1406, I, 135.

¹⁰ Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman; *es-Sünen*, Dâru’l-Kutubi’l-Arabî, Beyrut 1407, H. No: 2870, II, 422.

¹¹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *es-Sahih*, Thk.: Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1410/1990, Rikâk, 50, H. No: 6176 (V, 2396).

¹² el-Buhârî, *age*, Libâs, 17, H. No: 5474 (V, 2189).

¹³ Ebu’l-Huseyn Muslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî, *es-Sahih*, Thk.: M. F. Abdalbaki, Dâru İhyâi’t- Turâsî’l-Arabî, Beyrut t.y., 1, İmân, 94, H. No: 367 (I, 197).

¹⁴ Müslim, *age*, 1, İmân, 94, H. No: 368 (I, 197).

¹⁵ Müslim, *age*, 1, İmân, 94, H. No: 369 (I, 197).

¹⁶ Müslim, *age*, 1, İmân, 94 (I, 198)

yukarıdakiler haricinde sonraki dönemlerde yazılan çeşitli hadis kaynaklarında 27 tariki vardır.¹⁷

b) Rivayetlerin Metinleri

Rasûlullah buyurdu: “Ümmetimden yetmiş bin kişi cennete girecektir; onlara sorgu yoktur.”

Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî ayağa kalkarak: “Allah’ın Elçisi! Beni de onlardan kılması için Allah’a dua et.” dedi. Rasûlullah onun için dua etti. Bir diğer adam ayağa kalkarak; “Allah’ın Elçisi! Beni de onlardan kılması için Allah’a dua et.” dedi. Rasûlullah: “Ukkâşe bunda seni geçti.” buyurdu.¹⁸

Rivayetin birinci bölümü, anlamı değiştirmeyecek küçük farklılıklarla 2, 3, 5, 6, 7, 8, 11 ve 12. rivayetlerde tekrarlanmıştır. 4, 9, 10, 13 ve 14. rivayetlerde ise bu bölüm; “Ümmetimden, yetmiş bin kişilik bir grup, yüzleri dolunay gecesindeki ay gibi parlayarak cennete girecektir.” şeklindedir. 13. rivayette “cennet” kelimesi bulunmamaktadır.

4, 9, 10 ve 13. rivayetlerde ek olarak Ukkâşe b. Mihsan’ın üzerinde benekli bir kıyafet bulunduğu bilgisi verilmiştir. 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12 ve 13. rivayetlerde Hz. Peygamber’in “Rasûlullah onun için dua etti.” sözlerinin yerine “Allah’ım onu onlardan kıl.” duası bulunmakta; 2. rivayette, Ukkâşe’nin isteğine karşılık Rasûlullah’ın herhangi bir cevap vermediği görülmektedir. 5, 10 ve 13. rivayetlerde ikinci şahsın Ensâr’dan olduğu bilgisi bulunmaktadır. 14. rivayette ise Ukkâşe’nin isteği ile ilgili bölüme yer verilmemiştir.

1.2. İbn Abbas’tan Gelen Rivayetler

a) Rivayetlerin Kaynakları

1	İbn Ebî Şeybe (ö.235/849) <i>el-Musannef</i> . ¹⁹	2	İbn Hanbel (ö.241/855) <i>el-Müsned</i> . ²⁰
3	İbn Hanbel <i>el-Müsned</i> . ²¹	4	İbn Hanbel <i>el-Müsned</i> . ²²
5	el-Buhârî (ö.256/870) <i>es-Sahih</i> . ²³	6	el-Buhârî <i>es-Sahih</i> . ²⁴

¹⁷ Bu rivayetler için bkz. Ebû Avâne, Yakub b. İshak, *el-Müsned*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1998, I, 140-141 (6 tarik); Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim b. Hibban el-Büstî, *es-Sahih*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1414/1993, H. No:7244, (XVI, 227) (1 tarik); İbnü’l-Mübârek, Abdullah el-Mervezî, *Kitâbu’z-Zühud*, Thk.: Habîburrahman el-A’zamî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut t.y., s. 550 (1 tarik); İbn Mende, Muhammed b. İshâk b. Yahyâ, *Kitâbu’l-İmân*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1406, II, 892-895 (17 tarik); Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l Evsat*, Daru’l Harameyn, Kahire 1415, IX, 74-75 (1 tarik); Beyhakî, Ahmed b. el Huseyn, *es-Sünenü’l Kübrâ*, Thk.: Muhammed Abdulkâdir Ata, Mektebetu Dâru Elbaz, Mekke 1414/1994, X, 139. (1 tarik)

¹⁸ İbnü’l-Ca’d, *el-Müsned*, I, 178.

¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Mektebetu’r-Ruşd, Riyad 1409, V, 53.

²⁰ İbn Hanbel, *age*, I, 271.

²¹ İbn Hanbel, *age*, I, 271.

²² İbn Hanbel, *age*, I, 321.

²³ el-Buhârî, *age*, 84, Rikâk, 21, H. No: 6107 (V, 2375).

²⁴ el-Buhârî, *age*, 79, Tibb, 17, H. No: 5378 (V, 2157-2158)

7	el-Buhârî <i>es-Sahih</i> . ²⁵	8	el-Buhârî <i>es-Sahih</i> . ²⁶
9	Müslim (ö.261/875), <i>es-Sahih</i> . ²⁷	10	Müslim <i>es-Sahih</i> . ²⁸
11	Tirmizî (ö.279/893) <i>es-Sünen</i> . ²⁹	12	Nesâî (ö.303/915) <i>es-Sünenü'l-Kübrâ</i> . ³⁰

Rivayetin, bulabildiğimiz ilk kaynağı İbn Ebî Şeybe'nin (ö.235/849) *el-Musannef* isimli eseridir ve seçilen dönem sonrasındaki eserlerde 15 tarîkı daha bulunmaktadır.³¹

b) Rivayetin Metinleri:

Rivayetin en uzun metinlerinden biri olan, İbn Hanbel *el-Müsned*'inde bulunan 2 numaralı metin şöyledir:

Bir gün Husayn b. Abdurrahman Saîd b. Cübeyr'in yanında iken kendisine akrep soktuğundan bahseder. O da ne yaptığını sorunca rukye³² yaptırdığını (okutup üfletme) söyler. Saîd niçin rukye yaptırdığını sorduğunda da “Şa'bî'nin, Büreyde b. Husayb el-Eslemî'den naklettiği, “Göz değmesi ve akrep sokmasından başka hiçbir şey için rukye yaptırma yoktur.” hadisine işaret eder. Bunun üzerine Saîd b. Cübeyr aşağıdaki hadisi nakletmiştir.

“Bana ümmetler gösterildi; bir peygamber, beraberinde bir grup ile bir başka peygamber, bir veya iki kişi ile yürüyordu. Bir başka peygamber de vardı ki yanında bir kişi bile yoktu. Derken, büyük bir kalabalık geçti. “Bu benim ümmetim olmalı...” dedim. “Bu Mûsâ ve kavmidir. Sen karşıya bak!” denildi. Baktım, büyük bir kalabalık geçiyordu. “Şu diğer tarafa da bak.” denildi. Baktım, o taraftan da büyük bir kalabalık geçiyordu. Denildi ki: “İşte bu senin ümmetin; bunlarla birlikte yetmiş bin kişi sorgusuz-cezasız cennete girecektir.”

Rasûlullah bunları söyledikten sonra kalktı ve evine girdi. Halk, bu sorgusuz-cezasız cennete girecek olanların kimler olabileceği konusunu tartışmaya daldı. Kimileri, “Onlar Peygamber'e (sav) arkadaşlık edenler/sohbetinde bulunanlar olmalıdır.” dediler. Kimileri de, “Onlar, Müslüman olarak doğmuş ve Allah'a asla ortak koşmamış olanlar olmalıdır.” dediler. Başka görüşler ileri sürenler de oldu.

²⁵el-Buhârî, age,79, Tıbb, 41, H. No:5420 (V,2170).

²⁶el-Buhârî, age,84, Rikâk, 50, H. No:6175 (V,2396).

²⁷Müslim, age,1, İmân, 94, H. No: 374 (I, 199-200).

²⁸Müslim, age,1, İmân, 94, H. No: 375 (I, 200).

²⁹et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ,*es-Sünen (el-Câmiu's-Sahih)*, Thk.: A. M. Şakir, Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, Beyrut t.y.,35, Sıfatu'l-Kiyâme, 14, H.No:2446 (IV, 631)

³⁰Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman en-Nesâî,*es-Sünenü'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1991, H. No:7604, IV, 378.

³¹Bkz. Ebû Avâne, *el-Müsned*, I, 82, 85-86 (5 tarik); İbn Hibban, age, XIV, 339-340 (1 tarik); Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmedb. Eyyûb et-Taberânî,*el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Thk.: Hamdi b. Abdilmecîd, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1404/1983, XII, 40 (1 tarik); İbn Mende, age, II, 898, 900 (5 tarik); Beyhakî, *es-Sünenü'l Kübrâ*, IX, 341(1 tarik); Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410, I, 251(1 tarik); II, 58 (1 tarik).

³²Rukye, terim olarak bir işin meydana gelmesi için tabiatüstü bir güce başvurmak anlamına gelir. Dua, efsun, muska vb. bu cins şeylerdir.

[Bunun üzerine] Rasûlullah tekrar yanlarına çıkarak: “Nedir bu içine daldığımız mesele? Bana söyleyin.” dedi. Durum kendisine açıklanınca: “Onlar dağlatmazlar, rukye yaptırmazlar, uğursuzluğa inanmazlar; Rablerine tevekkül edenlerdir.” buyurdu.

Ukkâşe ayağa kalktı ve “Ben onlardan mıyım Allah’ın Elçisi?” diye sordu. O: “Evet, sen onlardansın.” buyurdu. Sonra bir başkası ayağa kalkarak: “Ben de onlardan mıyım? Allah’ın Elçisi!” diye sordu. “Ukkâşe bunda seni geçti.” buyurdu.

Bu rivayetin ilk paragrafı önemsiz farklılıklarla 3, 6 ve 10 rivayetlerde yer almakta, bunların dışındaki tarîklerde bulunmamaktadır.

İkinci paragraf çeşitli tarîklerde aşağıdaki şekilde farklı ifadelerle nakledilmiştir:

a) Hz. Peygamber’e ümmetlerin gösterildiği yer ve zaman: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9 ve 10. rivayetlerde herhangi bir yer ve zaman belirtilmeden “Bana ümmetler gösterildi.” denilirken, 11 ve 12. rivayetlerde “Peygamber İsrâ ettirildiğinde...” denilerek bunun Miraç esnasında gerçekleştiği îmâ edilmektedir.

b) Hz. Peygamber’in huzurundan geçen veya kendisine gösterilen peygamberlerin yanlarındaki ümmetlerinin sayı ve sırası: Yukarıda görüldüğü üzere 1. rivayette Hz. Peygamber’in önünden geçen diğer peygamber ve ümmetleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakta; Hz. Musa ve Rasûlullah’ın ümmetleri konusunda da diğer rivayetlere göre daha kısa bilgi verilmektedir. Bu konuda bilgi bulunan diğer bazı rivayetlerde Hz. Peygamber’in önünden geçen peygamber ve ümmetlerle ilgili bilgilerde farklılıklar bulunmaktadır. Rivayetlere göre bu farklılıkları tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

RİVAYET NUMARASI	HZ. PEYGAMBER'E DİĞER PEYGAMBERLERLE BİRLİKTE GÖSTERİLENLER
2, 3, 10,	Bir peygamber yanında on kişiden az bir grupla, bir başkası yanında bir veya iki kişiyle, bir başkası da tek başına geçiyordu.
6	Bir, iki peygamber yanlarında yaklaşık on kişi ile bir başka peygamber tek başına geçiyordu.
7	Bir peygamber bir kişi ile bir başkası iki kişi ile bir başkası yaklaşık on kişi ile ve bir başkası da tek başına geçiyordu.
8	Bir peygamber bir kişi ile bir başkası yaklaşık on kişi ile bir başkası on kişi ile bir başkası beş kişi ve bir başkası da tek başına geçiyordu.
11	Bir peygamber bir grup ile ve bir başkası tek başına geçiyordu.

c) Hz. Peygamber’in ümmetinin ne kadar olduğu (Hz. Musa’nın ümmetiyle mukayese): 2. rivayette yer alan anlatım, manayı değiştirmeyen kelime farklılıklarıyla, 3, 6, 8, 9, 10, 11 ve 12. rivayetlerde de bulunmaktadır.

d) Cennete girecek yetmiş bin kişi ile ilgili bölüm: Cennete girecek olan yetmiş bin kişinin oradaki kalabalık içinden mi yoksa onlara ilave mi olacağı konusunda 1, 4 ve 5. rivayetlerde bilgi verilmezken, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 12. rivayetlerde bunların oradaki kalabalık içinden olacağı ifade edilmektedir. 1, 4, 5, 6, 11 ve 12. rivayetlerde

yetmiş bin kişinin cennete sadece *sorgusuz* girecekleri ifade edilirken, 2, 3, 8, 9 ve 10. rivayetlerde ise *sorgusuz* ve *cezasız* girecekleri belirtilmiştir.

Üçüncü paragraftaki bilgilerde de rivayetler arasında farklar bulunmaktadır. Yetmiş bin kişinin cennete gireceğini belirttikten sonra Rasûlullah'ın; kimi rivayetlerde oradan kalkıp evine girdiği (1, 2, 3, 9 ve 10. rivayetler), kimilerinde (bir yere) girdiği (6. rivayet), kimisinde sadece oradan ayrıldığı (7. rivayet), kimilerinde de dışarı çıktığı (11 ve 12. rivayetler) görülmektedir.

Yukarıdaki metinde sahabenin mezkûr cennetliklerden olacaklarını düşündükleri kişilerin kimler olduğunu ifade ederken söyledikleri sözler 3, 6, 9, 10, 11 ve 12. rivayetlerde de yer almıştır. 1, 7, 11 ve 12. rivayetlerde ise bu ifadeler "Kimileri: "Onlar biz olmalıyız. Allah'a ve Rasûlüne iman ettik." derken kimileri de: "Onlar, İslam döneminde doğan çocuklarımız olmalı. Çünkü biz Şirk ortamında doğduk." derken, kimileri de: "Onlar, fitrat ve İslam üzere doğan çocuklarımız olmalıdır." diyorlardı." şeklindedir.

Cennete *sorgusuz* ya da *sorgusuz-cezasız* gireceği açıklanan yetmiş bin kişinin özelliklerinin açıklaması da rivayetlerde farklı şekillerde yer almıştır. Bunları da bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

RİVAYET NUMARASI	SORGUSUZ CENNETE GİRECEK MÜSLÜMANLARIN ÖZELLİKLERİ
1 2, 3, 6, 7, 8, 11, 12	Onlar rukye yaptırmazlar, dağlatmazlar, uğursuzluğa inanmazlar; Rablerine tevekkül ederler.(Takdim veya tehirlerle birlikte.)
4	Onlar rukye yaptırmazlar, uğursuzluğa inanmazlar, kuşların uçuşunda uğursuzluk aramazlar; Rablerine tevekkül ederler."
5	Onlar rukye yaptırmazlar, uğursuzluğa inanmazlar; Rablerine tevekkül ederler.
9, 10	Onlar rukye yaptırmazlar ve rukye yapmazlar, uğursuzluğa inanmazlar; Rablerine tevekkül ederler.

Son olarak Ukkâşe b. Mihsan ve diğer sahabînin ricaları ile Rasûlullah'ın cevapları da farklı ifadelerle nakledilmiştir. Kimi tarîklerde Ukkâşe b. Mihsan: "Ben onlardan mıyım? Allah'ın Elçisi!" diye sorduğu, Rasûlullah'ın da; "Evet sen onlardansın." (2 ve 3. rivayetler) ya da sadece "Evet." (6 ve 8. rivayetler) dediği, bazı tarîklerde de; Ukkâşe b. Mihsan'ın, "Allah'ın Elçisi! Benim de onlardan olmam için dua et" diye Rasûlullah'tan dua istediği, Onun da "Allah'ım onu onlardan eyle." diye dua ettiği (8, 9 ve 10. rivayetler) görülmektedir.

1.3.İbn Mesud'dan Gelen Rivayetler

a) Rivayetlerin Kaynakları

1	Ma'mer b. Râşid (ö.151/767), <i>el-Câmi'</i> . ³³	2	Tayâlisî (ö.204/819), <i>el-Müsned</i> . ³⁴
3	Tayâlisî, <i>el-Müsned</i> . ³⁵	4	İbn Ebî Şeybe (ö.235/849), <i>el-Musannef</i> . ³⁶
5	İbn Hanbel (ö.241/855), <i>el-Müsned</i> . ³⁷	6	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ³⁸
7	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ³⁹	8	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁴⁰
9	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁴¹	10	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁴²
11	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁴³	12	el-Buhârî (ö.256/870), <i>es-Sahih</i> . ⁴⁴
13	İbn Ebî Âsım (ö.287/900) <i>el-Âhâd ve'l-Mesânî</i> . ⁴⁵	14	İbn Ebî Âsım, <i>el-Âhâd ve'l-Mesânî</i> . ⁴⁶

İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetlerin yer aldıkları kaynakların ilki Ma'mer b. Râşid (ö.151/767)'in, *el-Câmi'* isimli eseridir. Rivayetin, sonraki dönemlerde tasnif edilen eserlerde 12 farklı senet ve metni bulunmaktadır.⁴⁷

b) Rivayetlerin Metinleri

Rivayetlerin 2, 4, 8, 10, 11 ve 12. metinleri oldukça kısa bir olmasına karşın, diğerleri uzundur. 1 numaralı kaynakta yer alan metin şöyledir:

Bir gece Rasûlullah'ın yanında uzunca sohbet ettik. Sabahleyin [yanına uğradığımızda] bize şöyle buyurdu: "Bana geceleyin peygamberler ümmetleri ile birlikte gösterildi; bir peygamber yanında üç kişi ile bir başka peygamber yanında bir topluluk ile bir başka peygamber de yaklaşık on kişi ile bir diğer peygamber de yanında bir kişi ile geçtiler. Musa (a.s.) İsrailoğullarından bir cemaat ile geçti. (Kalabalık olmaları) hoşuma gitti. " Onlar kim?" diye sordum. "Onlar kardeşin Musa ve yanındakiler de İsrailoğullarıdır." denildi. "Peki, benim ümmetim nerde?" diye sordum. "Sağına bak!" denildi. Baktım, bir tepe insan

³³ Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'*, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1403, X, 408

³⁴ Süleymân b. Dâvud Ebû Davud et-Tayâlisî, *el-Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y.,s. 47.

³⁵ et-Tayâlisî, age, s. 53.

³⁶ İbn Ebî Şeybe, age, V, 53.

³⁷ İbn Hanbel, age, I, 420.

³⁸ İbn Hanbel, age, I, 420.

³⁹ İbn Hanbel, age, I, 420.

⁴⁰ İbn Hanbel, age, I, 403.

⁴¹ İbn Hanbel, age, I, 401.

⁴² İbn Hanbel, age, I, 417.

⁴³ İbn Hanbel, age, I, 454.

⁴⁴ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Edebü'l Müfred*, Beyrut 1409/1989, s. 314.

⁴⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, I, 193.

⁴⁶ İbn Ebî Âsım, age, I, 194.

⁴⁷ Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, Dımaşk 1404/1984., IX, 218, 231-233 (3 tarik); eş-Şâşî, Ebû Said el-Heysen b. Kuleyb, *el-Müsned*, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1410, II, 123, 313 (2 tarik); İbn Hibbân, age, XIII, 447, 448, XVI, 341-342 (4 tarik). et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X, 5, 6 (2 tarik); el-Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990, IV, 621 (1 tarik).

üzleri ile kaplanmıştı. "Soluna bak" denildi. Baktım, ufka kadar insan bedeni ile dolmuştu. "Şimdi hoşnut oldun mu?" denildi. "Hoşnut oldum Yâ Rab! Hoşnut oldum Yâ Rab!" dedim. "Bunlarla birlikte yetmiş bin kişi de sorgusuz cennete girecek." denildi.

Rasûlullah şöyle devam etti: "Anam babam size feda olsun, eğer yapabiliyorsanız bu yetmiş binin içinde olmaya bakın. Yapamazsanız tepedekiler içinde yer almaya, onu da yapamazsanız ufka kadar olan kalabalık içinde olmaya bakın. Sonra, birtakım insanlar gördüm çok birbirine düşüp darmadağın olmuşlardı."

Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî ayağa kalkarak: "Ey Allah'ın Rasûlü beni o yetmiş bin içinde kılması için Allah'a dua edin." dedi.

(Oradakilerden biri): "Bu yetmiş bin kişi, İslam dönemi içinde doğup Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamış ve bu şekilde ölmüş olan kimseler olmalıdır." dedi. Bu söz Rasûlullah'a ulaştı; "Onlar dağıtmazlar, rukye yaptırmazlar, uğursuzluğa inanmazlar; Rablerine tevekkül ederler." buyurdu.

Rivayetin birinci paragrafında bulunan sözler diğer rivayetlerde aşağıdaki farklılıklarla yer almıştır.

"Bir gece Rasûlullah'ın yanında uzunca sohbet ettik." lafzı, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9; bu tarîkte bulunmayan "Sonra evlerimize döndük." lafzı 3, 5, 6, 7; "Sabahleyin [yanına uğradığımızda] bize dedi ki..." lafzı da 1, 3, 5, 6, 7, 9. rivayetlerde yer almaktadır. "Bana geceleyin peygamberler ümmetleri ile birlikte gösterildi;" lafzı 1, 9, 13 ve 14. tarîklerde yer alırken, 3, 5, 6 ve 7. tarîklerde "...ümmetlerinden kendilerine tâbî olanlarla birlikte..." ilavesi bulunmakta; bunlardan, 3, 5, 6 ve 7. rivayetlerde "...geceleyin..." ifadesi yer almamaktadır. Aynı bölüm, 2, 8, 11 ve 12. rivayetlerde, "Ümmetler bana topluluklar halinde gösterildi." şeklindedir. 12. metinde Hz Peygamberin sözleri içinde ümmetleri gösterme olayının hac günlerinde olduğu bilgisi bulunmaktadır ki bu bilgi diğer rivayetlerde yoktur. Peygamberlerin yanlarında bulunanlar konusunda da rivayetler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Yukarıdaki rivayette "... bir peygamber yanında üç, bir başka peygamber yanında bir topluluk, bir başka peygamber yaklaşık on kişi, bir diğer peygamber de yanında bir kişi ile..." şeklindeki lafız. 3, 5, 6 ve 7. rivayetlerde; (3 kişi-topluluk-yaklaşık 10 kişi-yanında kimse bulunmayan); 9. rivayette (3 kişi-1 kişi) şeklindedir. Hz. Peygamber'e, Hz. Mûsâ'nın ve kendi ümmetinin gösterilişi ile ilgili bölüm 2, 4, 8, 10, 11 ve 12. rivayetlerde bulunmamaktadır. 2, 8, 11 ve 12. rivayetlerde bu bölüm "Topluluklar halinde ümmetleri gördüm. Ümmetimi de gördüm; çoklukları beni sevindirdi; ovaları dağları doldurmuşlardı." şeklindedir. 4, 8 ve 9. rivayetlerde sadece, yetmiş bin kişinin cennete sorgusuz gireceğinden bahsedilirken, diğerlerinde "Bunlarla birlikte..." ifadesi de bulunmaktadır.

İkinci paragraf sadece 1, 3, 9, 13 ve 14. rivayetlerde vardır.

Rivayetin 1. tarîkinde kısa olarak nakledilmiş olan 3. paragraf, 2. rivayette "Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî ayağa kalkarak: "Ey Allah'ın Rasûlü beni onlardan kılması için Allah'a dua edin." dedi. Rasûlullah: "Allah'ın onu onlardan kıl!" diye dua etti. Bir başkası

ayağa kalkarak: “Ey Allah’ın Rasûlü beni onlardan kılması için Allah’a dua edin.” dedi. Rasûlullah da: “Ukkâşe bunda seni geçti.” buyurdu.” şeklindedir. Rivayet bu şekliyle 3, 5, 6, 7, 12, 13 ve 14. tarîklerde de yer almaktadır. 8 ve 11. rivayetlerde Hz. Peygamber’in duası yerine sadece “Rasûlullah onun için dua etti.” ibaresi bulunmaktadır.

Yukarıdaki metinde bulunan 4. paragraf ayrıca 3, 9, 13 ve 14. rivayetlerde yer almaktadır. 3. rivayette konuyu tartışan sahabeden bazılarının; “Ne dersiniz? Bu yetmiş bin kişi işlerinde sabırlı olanlar olabilir mi?” dedikleri ilave edilmiştir. 13 ve 14. tarîklerde ise paragrafın Hz. Peygamber’in sözü olarak geçen bölüme kadar olan kısmı şöyledir: (Oradaki) Müslümanlar bu yetmiş bin kişi hakkında tartıştılar. Kimileri; “Ne dersiniz? Bunlar İslam dönemi içinde doğup ona uygun davranışlarda bulunmuş ve bu şekilde ölmüş olan çocuklarımız olabilir mi?” dediler.

Rivayetlerin cennete sorgusuz girecek olanların özelliklerinin sıralandığı bölümü ise aşağıdaki tabloda görüldüğü şekildedir:

RİVAYET NUMARASI	SORGUSUZ CENNETE GİRECEKLERİN ÖZELLİKLERİ
1, 2, 3, 4, 8, 9, 13, 14	Onlar dağlatmazlar, rukye yaptırmazlar, uğursuzluğa inanmazlar; Rablerine tevekkül ederler.
11, 12	Onlar rukye yaptırmazlar, dağlatmazlar, uğursuzluğa inanmazlar; Rablerine tevekkül ederler.
5, 6, 7, 10	(Bu rivayetlerde söz konusu cümle bulunmamaktadır.)

Rivayetin 3, 13 ve 14. tarîklerinde, 1. rivayette bulunmayan bir paragraf daha vardır ki o da şöyledir: “Rasûlullah devam ederek; “Ümmetimden bana tabi olanların, cennetin dörtte biri olmasını ne kadar isterim.” dedi. Biz tekbir getirdik. “Ümmetimden bana tabi olanların, cennetin yarısı olmalarını ne kadar isterim.” dedi. Biz yine tekbir getirdik. Sonra Rasûlullah şu ayeti okudu: “Onların çoğu öncekilerden, azı da sonrakilerdendir.”⁴⁸

1.4. İmran b. Husayn’dan Gelen Rivayetler

b) Rivayetlerin Kaynakları

1	İbn Hanbel (ö.241/855), <i>el-Müsned</i> . ⁴⁹	2	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁵⁰
3	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁵¹	4	Müslim (ö.261/875), <i>es-Sahîh</i> . ⁵²
5	Müslim, <i>es-Sahîh</i> . ⁵³	6	Bezzâr (ö.292/906), <i>el-Müsned</i> . ⁵⁴
7	Bezzâr, <i>el-Müsned</i> . ⁵⁵		

⁴⁸ Vâkıa, 56/12

⁴⁹ İbn Hanbel, age, IV, 441.

⁵⁰ İbn Hanbel, age, IV, 443.

⁵¹ İbn Hanbel, age, IV, 436.

⁵² Müslim, age, I, İman, 94, H. No: 371 (I,198)

⁵³ Müslim, age, I, İman, 94, H. No: 372 (I,198)

⁵⁴ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *el-Müsned*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1405, IV, 271.

⁵⁵ Bezzâr, age, IV, 271.

Bu rivayetin bulabildiğimiz ilk kaynağı İbn Hanbel’in (ö.241/855) *el-Müsned* isimli eseridir ve sonraki dönemlerde tasnif edilen eserlerde 28 senet ve metni daha bulunmaktadır.⁵⁶

b) Rivayetin Metinleri

Rivayetin 1. tarîkinin metni şöyledir: Rasûlullah buyurdu: “Ümmetimden yetmiş bin kişi sorgusuz cezasız cennete girecektir. Onlar, dağıtmazlar, rukye yaptırmazlar, uğursuzluğa inanmazlar; Rablerine tevekkül ederler.”

Rivayetin 2, 4ve 5. metinlerinde, birinci cümleden sonra Rasûlullah’a; “Onlar kim? Ey Allah’ın Elçisi!” diye sorulmuş, O da ikinci cümledeki cevabı vermiştir. 2. rivayetin ikinci cümlesinde “...rukye yaptırmazlar, dağıtmazlar, uğursuzluğa inanmazlar.” şeklinde diğerlerine göre takdim-tehir bulunmaktadır. 6. metinde “cezasız” kelimesi bulunmamaktadır. 3ve 4. rivayetlerde ise daha önceki rivayetlerdeki Ukkâşe b. Mihsan’ın dua isteği ile ilgili diyalog şu sözlerle yer almıştır:

Ukkâşe ayağa kalkarak: “Beni de onlardan kılması için Allah’a dua edin.” dedi. (Hz. Peygamber): “Sen onlardansın.” buyurdu. Bir diğer adam ayağa kalkarak: “Beni de onlardan kılması Allah’a için dua edin.” dedi. “Ukkâşe bunda seni geçti.” buyurdu.

Rivayetin 7. metni diğerlerinden tamamen farklı ve İbn Mes’ud’dan gelen rivayetlerin 1 numaralı metni ile aynıdır.

1.5. Ümmü Kays bt. Mihsan’dan Gelen Rivayetler

a) Rivayetin Kaynakları

Rivayetin Ümmü Kays tarîkinin bulabildiğimiz ilk kaynağı, Tayâlisî’nin (ö.204/819), *el-Müsned*’idir. Rivayet bunun dışında sonraki dönemlerde iki farklı kaynaktan⁵⁷ yer almaktadır.

b) Rivayetin Metni

Ümmü Kays anlatıyor: “Hatırlıyorum da, Medine sokaklarından birinde Rasûlullah elimi tutmuş birlikte yürüyorduk. Eoler bitmiş, Bakî’ çalılıklarına varmıştık. Rasûlullah: “Ümmü Kays!” dedi. “Buyur, Allah’ın Elçisi! Emrin başım üstüne!” dedim. “Bu mezarlığı görüyor musun?” diye sordu. “Evet, Allah’ın Elçisi!” dedim. “Buradan yetmiş bin kişi dirilir; yüzleri dolunay gecesindeki ay gibidir ve cennete sorgusuz girerler.” buyurdu.

⁵⁶ Bkz. er-Rûyânî, Muhammed b. Harun, *el-Müsned*, Thk.:Eymen Ali Ebû Yemânî, Müessesetu Kurtuba, Kahire 1416; I, 101 (1 tarik); Ebû Avâne, *el-Müsned*, I, 83, 86, 87 (8 tarik); Tahâvî, Ebû Cafer Ahmet b. Muhammed, *Şerhu Muşkali’l-Âsâr*, Muessesetu’r-Risale, Beyrut 1994, IV, 320 (1 tarik); Eş-Şâfi, *el-Müsned*, I, 313 (1 tarik); İbn Hibbân, es-Sahîh, XIII, 454-455 (1 tarik); et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XVIII, 169, 182, 183, 202, 241 (8 tarik); Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, Daru’l-Harameyn, Kahire 1415; I, 293; II, 50; IV, 100-101; VII, 131 (4 tarik); İbn Mende, *el-İmân*, II, 896-897 (4 tarik).

⁵⁷ et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXV, 181; el-Hâkim, age, IV, 77.

Bir adam ayağa kalkarak: “Allah’ın Elçisi! Ben?” dedi. O: “Sen de.” dedi. Bir diğeri ayağa kalkarak: “Ya ben? Allah’ın Elçisi!” diye sorunca; “Ukkâşe bunda seni geçti.” dedi.”⁵⁸

1.6.Habbab b. el-Eret’ten Gelen Rivayetler

a)Rivayetin Kaynakları

Rivayet, sadece Bezzâr’ın (ö.292/906) *el-Müsned* isimli eserinde iki farklı senetle bulunmakta, başka hiçbir kaynakta yer almamaktadır.⁵⁹

b)Rivayetin Metni

Rasûlullah buyurdu: “Ümmetimden yetmiş bin kişi sorgusuz cennete girecektir. Onlar, dağlatmazlar, rukye yapturmazlar-ve sanıyorum “Uğursuzluğa inanmazlar.” da dedi-Rablerine tevekkül ederler.”

1.7.Rifâa el-Cühenî Bâhilî’den Gelen Rivayetler

a)Rivayetin Kaynakları

1	Tayalisi (ö.204/819), <i>el-Müsned</i> . ⁶⁰	2	İbn Ebî Şeybe (ö.235/849), <i>el-Musannef</i> . ⁶¹
3	İbn Hanbel (ö.241/855), <i>el-Müsned</i> . ⁶²	4	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁶³
5	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁶⁴	6	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁶⁵
7	İbn Mâce (ö.275/889), <i>es-Sünen</i> . ⁶⁶		

Rivayetin ilk kaynağı Tayâlisî’nin (ö.204/819), *el-Müsned* isimli eseridir ve belirlenen dönem dışındaki eserlerde 10 farklı senet ve metinle yer almıştır.⁶⁷

b)Rivayetin Metinleri:

Rifâa el-Cühenî anlatıyor: Peygamberle beraber çıktık. Kudeyd veya Küdeyd denilen yere vardık. Kimileri, Hz. Peygamber’den ailelerine gitmek üzere izin istiyorlardı. Onlara izin verildi. Hz. Peygamber, Allah’a hamd ettikten sonra:

“Hayrola! Kimilerine ne oluyor ki ağacın diğer tarafını, Allah’ın peygamberinin bulunduğu tarafından daha çok seviyorlar” dedi. Rasûlullah bunu söylerken herkes ağladı. Birisi; “Bundan sonra izin isteyen ahmaktır.” dedi. Bunu duyan Hz. Peygamber sevindi ve yine Allah’a hamd etti. Ardından:

⁵⁸et-Tayâlisî, age, 227.

⁵⁹Bezzâr, age, VI, 58, 83.

⁶⁰et-Tayâlisî, age, 182.

⁶¹İbn Ebî Şeybe, age, VI, 318.

⁶²İbn Hanbel, age, IV, 16.

⁶³İbn Hanbel, age, IV, 16.

⁶⁴İbn Hanbel, age, IV, 16.

⁶⁵İbn Hanbel, age, IV, 16.

⁶⁶ İbn Mâce Muhammed b. Yezid Ebû Abdullah el-Kazvinî, *es-Sünen*, Thk.: M. F. Abdalbaki, Dâru’l-Fikr, Beyrut t.y., Kitâbu’z-Zühed, 34, H. No: 4285, (II, 1432)

⁶⁷ Bkz. İbn Hibbân, age, I, 445 (1 tarik); et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, V, 49-51 (6 tarik); İbnu’l-Mübarek, age, 322, 549 (2 tarik); Beyhakî. *Şuabu’l-İman*, I, 364 (1 tarik).

“Ne oluyor size! Şahitlik ederim ki Allah ölümsüzdür. Allah’tan başka ilah olmadığına ve benim Allah’ın Rasûlü olduğuma şahitlik edip, bunu kalbiyle tasdik eden ve ahlakını da düzelten kul, mutlaka cennete girer. Rabb’im bana, ümmetimden yetmiş bin kişiyi sorgusuz ve cezasız olarak cennete koyacağına söz verdi. Ben ümit ederim ki onlar, sizlerden, babalarınızdan, eşlerinizden ve çocuklarınızdan iyi olanlar cennete yerleşmeden onlar giremeyeceklerdir” buyurdu.

Rivayetin 4, 5 ve 6. tarîklerinde,1. rivayetin ilk iki paragrafı hemen hemen aynen yer almaktadır. Ancak 4. rivayetin ilk cümlesinde Mekke’den yola çıktığı belirtilmekte Kudeyd veya Küdeyd’den söz edilmemekte; 5. rivayette diğerlerinden farklı olarak “Kudeyd veya Küdeyd...” yerine Kudeyd veya Arefe...” ifadesi bulunmaktadır.

Rivayetin 2. tarîki en kısa metne sahiptir ve metin şöyledir: “Rasûlullah ile birlikte sefere çıkmıştık. Şöyle buyurdu: “Rabb’im bana, ümmetimden yetmiş bin kişiyi sorgusuz ve cezasız olarak cennete koyacağına söz verdi.”

3 ve 6. tarîklerde şu ilave bulunmaktadır: “Rasûlullah şöyle devam etti:“Gecenin ilk yarısı (veya üçte biri) geçince Allah dünya semasına iner ve şöyle der: “Kullarım benden başka hiçbir kimseden bir şey istemesinler; günahlarının başışlanmasını isteyenin günahını başışlarım, dua edene icabet ederim, bir şey isteyeneye veririm.” Bu, sabah olana kadar sürer.” 7. rivayette ise “Peygamberle yola çıktık. Hz. Peygamber dedi ki: “Canım elinde olana Allah’a ant olsun ki inanan ve ahlakını düzelten kul, mutlaka cennete girer. İsterim ki onlar, siz ve çocuklarınızdan iyi olanlar cennete yerleşmeden onlar girmeyeceklerdir. Rabb’im bana, ümmetimden yetmiş bin kişiyi sorgusuz olarak cennete koyacağına söz verdi.” şeklindedir.

1.8.Sehl b. Sa’d’dan Gelen Rivayetler

a)Rivayetin Kaynakları

1	İbn Hanbel (ö.241/855), <i>el-Müsned</i> . ⁶⁸	2	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁶⁹
3	Abd b. Humeyd, (ö.249/864) <i>el-Müsned</i> . ⁷⁰	4	el-Buhârî, (ö.256/870) <i>es-Sahih</i> . ⁷¹
5	el-Buhârî, <i>es-Sahih</i> . ⁷²	6	el-Buhârî, <i>es-Sahih</i> . ⁷³
7	Müslim (ö.261/875), <i>es-Sahih</i> . ⁷⁴		

Rivayet, İbn Hanbel’in (ö.241/855), *el-Müsned*’inden önceki kaynaklarda yer almamakta; rivayetin, sonraki kaynaklarda 9 tarîki daha bulunmaktadır.⁷⁵

⁶⁸ İbn Hanbel, age, V, 335.

⁶⁹ İbn Hanbel, age, V, 335.

⁷⁰ Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, Mektebetu’s-Sunne, Kahire 1408/1988; 169.

⁷¹ el-Buhârî, *es-Sahih*., Bed’u’l-Halk, 8, H. No:3075 (III, 1186).

⁷² el-Buhârî, age,84, Rikâk, 50, H. No:6177 (V,2396).

⁷³ el-Buhârî, age,84, Rikâk, 50, H. No:6187 (V, 2399).

⁷⁴ Müslim, age,1, İmân, 94, H. No: 373 (I, 198).

⁷⁵ Bkz. Rûyânî, *el-Müsned*, II, 212 (1 tarik); Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, XIII, 502 (1 tarik); Ebû Avâne, age, I, 125, 141 (2 tarik); el-Huseyn b. İsmâil ed-Dabî el-Muhâmilî, *Emâlî*, Thk.: İbrahim el-Kaysî, el-Mektebetü’l-

b) Rivayetlerin Metinleri

Aşağıdaki metin, 1 ve 2. tarîk olarak iki farklı senetle nakledilen bir metindir.

Rasûlullah buyurdu. “Ümmetimden yetmiş bin kişi cennete sorgusuz girecektir. (Rasûlullah), yedi yüz bin de demiş olabilir.”

Rivayetin 3, 4, 5, 6, 7. tarîklerinde bu yetmiş bin kişinin el ele tutuşarak cennete gireceği ilavesiyle birlikte ve rivayet şöyle devam etmektedir: “Onların ilki, sonuncusu da girmedikçe (cennete) girmez. Yüzleri dolunay gecesindeki ay gibi (parlar).” Öte yandan 3, 6 ve 7. rivayetlerde, cennete girecek kişi sayısının “yetmiş bin” veya “yedi yüz bin” olduğu konusundaki ihtilafı beyanın, rivayeti Ebû Sehl’den aktaran Ebû Hâzîm’e ait olduğu belirtilmektedir.

1.9. Ebû Hureyre’den Gelen Rivayetler (II. Grup)

a) Rivayetlerin Kaynakları

1	İbnu'l-Ca'd (ö. 230/845), <i>el-Müsned</i> . ⁷⁶	2	İbnu'l-Ca'd, <i>el-Müsned</i> . ⁷⁷
3	İbn Ebî Şeybe (ö.235/849), <i>el-Musannef</i> . ⁷⁸	4	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Musannef</i> . ⁷⁹
5	İshak b. Râhûye (ö.238/852), <i>el-Müsned</i> . ⁸⁰	6	İbn Hanbel (ö.241/855), <i>el-Müsned</i> . ⁸¹
7	İbn Hanbel, <i>el-Müsned</i> . ⁸²	8	Hennâd b. es-Serî (ö. 243/857), <i>e'z-Zühd</i> . ⁸³
9	Hennâd b. es-Serî, <i>ez-Zühd</i> . ⁸⁴	10	Hennâd b. es-Serî, <i>ez-Zühd</i> . ⁸⁵
11	Müslim (ö. 261/875), <i>es-Sahih</i> . ⁸⁶		

Rivayetin en eski kaynağı İbnu'l-Ca'd'ın (ö.230/845) *el-Müsned* isimli eseridir.

b) Rivayetlerin Metinleri

Rivayetin 1 ve 2. tarîkleri iki farklı senetle nakledilmiş tek metindir ve şöyledir: Rasûlullah buyurdu: “Rabbimden ümmetim için şefaât istedim. Bana: “Senin için yetmiş bin kişi sorgusuz cennete girecek.” dedi. “Rabbim benim için artır.” dedim. “Bunlar da senin için.” diyerek önündeki, sağındaki ve solundakileri gösterdi. Ebû Bekir; “Bu bize yeter Allah'ın Elçisi!” deyince, Omer de: “Bırak ta Yüce Allah'ın artırdığı gibi Rasûlullah da bizim için artırsın.” dedi.

İslâmiyye, Ammân 1412; 95 (1 tarîk); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 142, 172, 181 (3 tarîk); İbn Mende, *age*, II, 898 (1 tarîk).

⁷⁶İbnu'l-Ca'd, *age*, s. 417.

⁷⁷İbnu'l-Ca'd, *age*, s. 417.

⁷⁸İbn Ebî Şeybe, *age*, VI, 318.

⁷⁹İbn Ebî Şeybe, *age*, VI, 33.

⁸⁰İshak b. Râhûye, *age*, I, 310.

⁸¹İbn Hanbel, *age*, II, 504.

⁸²İbn Hanbel, *age*, II, 359.

⁸³Hennâd b. es-Serî, *age*, I, 71.

⁸⁴Hennâd b. es-Serî, *age*, I, 70.

⁸⁵Hennâd b. es-Serî, *age*, I, 136.

⁸⁶Müslim, *age*, 51, Kitâbu'l-Cenne, 6, H.No: 16 (IV, 2179).

Rivayetin 3 numaralı metni ise, "Benim için artır, dedim." cümlesinden sonra şöyle devam etmektedir: "Senin için her bin kişi için yetmiş bin (artırdım)." dedi. Tekrar "Benim için artır." dedim. "Şu kadar, şu kadar da senin için..." dedi. Ebû Bekir: "Bu kadarı bize yeter." dedi. Omer ise: "Ebû Bekir! Bırak Rasûlullah'ı (da daha istesin)." dedi. Ebû Bekir: "Omer! Biz zaten Allah'ın avucuyla bir avucuz." dedi. 9. rivayette birinciden farklı olarak, "Rabbim benim için artır." sözünden sonra "Her bir bin kişi yanında yetmiş bin kişi daha sana (verildi.)." ifadesi vardır ve rivayet Rasûlullah'ın, "Ebû Bekir haklı." sözleriyle bitmektedir.

Rivayetin 7 numaralı metni de şöyledir:

Rasûlullah buyurdu: "Rabbimden istedim ve bana ümmetimden yetmiş bin kişiyi sorgusuz cennete koyacağına söz verdi. (Yüzleri) dolunay gecesindeki ay suretinde olacaktır. Artırmasını istedim, o da her bin kişi için yetmiş bin kişi artırdı. "Rabbim eğer ümmetimin muhacirleri ile bu sayı dolmazsa?"(diye sordum.) (Allah): O zaman göçebelerle onu tamamlarım." buyurdu. Rivayetin 5, 6 ve 8. metinleri diğerlerinden biraz farklıdır ve aşağıdaki şekildedir:

Rasûlullah buyurdu: "Biz kıyamet günündeki öne geçen sonuncularız. Ümmetimden cennete ilk girecek grup yetmiş bin kişidir; onlara sorgu yoktur. Her birinin yüzleri dolunay gecesindeki ay gibi, ardından gelen gruptakilerin gökyüzündeki en parlak yıldız gibi parlak. Sonra, onların (orada) menzilleri vardır."⁸⁷

Rivayetin, 4, 9 ve 11 numaralı tariklerinde yukarıdaki metinlerde bulunan, "Ümmetimden cennete ilk girecek grup yetmiş bin kişidir; onlara sorgu yoktur." ifadesi yer almamaktadır. Bu rivayetlerde yukarıdaki 5, 6 ve 8. rivayetlerdeki "Sonra, onların (orada) menzilleri vardır." şeklinde boşlukta kalan ve tamamlanmamış izlenimi veren ifadelerin devamı bulunmaktadır. Muhtemelen, cennete sorgusuz girecek yetmiş bin kişi ile ilgili bölümler bu rivayetlere idrâc edilmiş (sonradan asıl metne eklenmiştir.) Bunun, yapılacak olan senet çalışmasıyla daha net ortaya çıkarılabileceği kanaatindeyiz.

1.10.Hz. Ebû Bekir'den Gelen Rivayetler

a) Rivayetlerin Kaynakları

Kütüb-i Tis'a'dan sadece İbn Hanbel(ö.241/855)'in *el-Müsned*'inde⁸⁸ bulunan rivayete, belirlediğimiz dönem içerisinde yaşayan diğer musannifler eserlerinde yer vermemişler; sonraki dönemlerde ise rivayet sadece Ebû Ya'lâ'nın (ö.307/920), *el-Müsned*'inde yer almıştır.⁸⁹

b) Rivayetlerin Metinleri

⁸⁷ İshak b. Râhûye, age, I, 310.

⁸⁸ İbn Hanbel, age, I, 6.

⁸⁹ Ebû Ya'lâ, age, I, 104.

Rivayetin 1. kaynaktaki metni şöyledir: Rasûlullah buyurdu: “Yetmiş bin kişi bana başışlandı; cennete sorgusuz olarak girerler, yüzleri dolunay gecesindeki ay gibi, kalpleri bir tek adamın kalbi üzeredir. Rabbimden artırmasını istedim, her bir kişi için yetmiş bin artırdı.” Hz. Ebû Bekir: “Anladım ki bu şehir halkını içine aldığı gibi, çölde yalın ayak dolaşan insanları da alır.” 2. metinde 1. metne göre bazı farklılıklar bulunmaktadır. Metin şöyledir:

Rasûlullah buyurdu: “Rabbim ümmetimden yetmiş bin kişiyi bana başışladı; cennete sorgusuz olarak girerler.” Hz. Omer: “Ey Allah’ın Rasûlü! Daha artırmasını isteseydin.” dedi. O da: “Rabbimden artırmasını istedim, her bir kişi için yetmiş bin artırdı.” Hz. Omer: “Daha artırmasını isteseydin.” dedi. O da: “İstedim, şu kadar daha artırdı.” dedi.

1.11.Ebû Ümâme el-Bâhilî’den Gelen Rivayetler

a) Rivayetin Kaynakları

1	İbn Ebî Şeybe (ö.235/849), <i>el-Musannef</i> . ⁹⁰	2	İbn Hanbel (ö.241/855), <i>el-Müsned</i> . ⁹¹
3	İbn Hanbel <i>el-Müsned</i> . ⁹²	4	İbn Mâce (ö.275/889), <i>es-Sünen</i> . ⁹³
5	Tirmizî (ö.279/893), <i>es-Sünen</i> . ⁹⁴	6	İbn Ebî Âsım, (ö.287/900) <i>es-Sünen</i> . ⁹⁵
7	İbn Ebî Âsım, <i>el-Âhâd ve’l-Mesânî</i> . ⁹⁶		

Rivayetin bulabildiğimiz en eski kaynağı, İbn Ebî Şeybe’nin (ö.235/849) *el-Musannef* isimli eseridir. Bunların dışında, belirlenen dönem sonrasında tasnif edilen eserlerde 13 tarîki daha bulunmaktadır.⁹⁷

b) Rivayetin Metinleri:

Rivayetin 1, 3, 4 ve 5. tarîklerinin metni şöyledir:

Rasûlullah buyurdu “Rabbim bana, ümmetimden yetmiş bin kişiyi ve her bin kişiyle birlikte yetmiş bin kişiyi sorgusuz ve cezasız; ilaveten Rabbimin avucuyla üç avuç (Müslüman’ı) cennete koyacağına söz verdi.”

2, 6 ve 7. tarîklerinin metinleri ise şöyledir: Rasûlullah buyurdu: “Rabbim bana ümmetimden yetmiş bin kişiyi sorgusuz cennete koyacağına söz verdi.” 2. tarîkte şu ilave bulunmaktadır: Yezîd b. el-Ahnes es-Sülemî: “Allah’a ant olsun ki onlar, senin ümmetinin arasında sinekler arasındaki kırmızı sinek gibi az kalırlar.” dedi. Rasûlullah: “Rabbim bana,

⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, age, H. No: 31714, VI, 315.

⁹¹ İbn Hanbel, age, V, 250.

⁹² İbn Hanbel, age, V, 268.

⁹³ İbn Mâce, age, 37 Zühhd, 34, H. No: 4286 (II, 1433)

⁹⁴ et-Tirmizî, age, H. No: 2437, IV, 626.

⁹⁵ İbn Ebî Âsım, Amr, ed-Dahhâk eş-Şeybânî, *Kitâbu’s-Sünne*, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut 1400; I, 260.

⁹⁶ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve’l-Mesânî*, II, 445.

⁹⁷ Bkz. el-Muhâmilî, age, 265 (1 tarik); İbn Hibbân, age, XVI, 230 (1 tarik); et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, IV, 56; VIII, 110, 155, 159 (7 tarik); Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Müsnedü’s-Şâmiyyîn*, Thk.: Hamdi b. Abdilmeçîd, Müessesetu’r-Risâle, Beyrût 1405/1984; II, 7, 80 (3 tarik); ed-Dârekutnî, Ali b. Omer, *Kitâbu’s-Sifât*, Thk.: Abdullah el-Ganîmân, Mektebetu’d-Dâr, Medine 1402; 37 (1 tarik).

yetmiş bin kişiyi ve her bin kişiyle birlikte yetmiş bin kişiyi cennete koyacağına söz verdi. Rabbimin avucuyla üç avuç daha ilave etti.” buyurdu. “Havuzunun genişliği ne kadardır? Ey Allah’ın Elçisi!” diye sordular. “Aden ile Ummân arası kadardır.” dedi ve eliyle işaret ederek; “Hatta daha geniş, daha geniştir; onun, biri altından, diğeri gümüşten iki oluğu vardır.” buyurdu. “Havuzun nasıldır? Allah’ın Elçisi!” diye sordu. “Beyazlığı süttten daha fazla, tadı baldan daha tatlı, kokusu miskten daha güzeldir; ondan içen bir daha susamaz ve yüzü ebediyen kararmaz.” buyurdu.

1.12.Ebû Saîd el-Enmârî’den Gelen Rivayetler

a) Rivayetlerin Kaynakları

1	İbn Ebî Âsım(ö.287/900) <i>el-Âhâd ve’l-Mesânî</i> ⁹⁸	2	İbn Ebî Âsım, <i>el-Âhâd ve’l-Mesânî</i> . ⁹⁹
3	İbn Ebî Âsım, <i>es-Sünen</i> . ¹⁰⁰		

Rivayet, Kütüb-i Tis’a musanniflerinin eserlerinde bulunmamakta, sadece bu musanniflerin en sonuncusu olan Nesâî’nin (ö.303/915) çağdaşı olan İbn Ebî Âsım’ın (ö.287/900) iki eserinde yer almaktadır. Sonraki dönemlerde ise sadece Taberânî’nin (ö.360/ 971) iki eserinde dört ayrı senetle nakledilmiştir.¹⁰¹

b) Rivayetlerin Metinleri

Bu rivayetin üç tarîki de birbirinde farklı olduğu için metinlerin üçünü de zikretmek durumundayız.

Birinci metin: Rasûlullah buyurdu: “Allah bana ümmetimden yetmiş bin kişinin cennete sorgusuz gireceği konusunda söz verdi. Sonra kendi avucuyla üç avuç (daha) avuçladı.”

İkinci metin: Rasûlullah buyurdu: “Ümmetimden yetmiş bin kişi cennete girecek; bu muhacirlerin tamamını içine aldığı gibi göçebelere de yeter.”

Üçüncü metin: Rasûlullah buyurdu: “Allah bana ümmetimden yetmiş bin kişiyi cennete sorgusuz sokabilmem konusunda söz verdi. Bunlardan her bin kişi de yetmiş bin kişiyi şefaât edecektir. Sonra benim için kendi avucuyla üç avuç avuçladı.”

1.13.Ebû Eyyûb el-Enmârî’den Gelen Rivayetler

a) Rivayetlerin Kaynakları

Rivayet, Kütüb-i Tis’a ve bu dönemde yazılan hadis kaynakları içinde yalnızca İbn Hanbel’in (ö.241/855) *el-Müsned*’inde bulunmaktadır.¹⁰² Sonraki dönemlerde ise iki farklı eserde yer almıştır.¹⁰³

⁹⁸İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve’l-Mesânî*, V, 297-298.

⁹⁹ İbn Ebî Âsım, *age*, IV, 226.

¹⁰⁰ İbn Ebî Âsım, *es-Sünen*, II, 385.

¹⁰¹ Bkz. et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXII, 304, 305; *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I, 128.

¹⁰² İbn Hanbel, *age*, V, 413.

b) Rivayetin Metni

Rasûlullah buyurdu: “Rabbim beni yetmiş bin kişinin affedilerek sorgusuz cennete girmesi veya (bilgisi) kendi katındaki bir avuçlama arasında seçim yapmam konusunda serbest bıraktı.” Bir adam: “Rabbim senin için avuçlasın.” dedi. Peygamber içeri girdi, sonra tekbir getirerek dışarı çıktı ve “Rabbim hem her bin kişi için yetmiş bin kişi hem de katındaki avuçlamayı vaat etti.” buyurdu.

1.14. Sevbân’dan (Hz. Peygamber’in Azatlı Kölesi) Gelen Rivayetler

a) Rivayetin Kaynakları

Bu rivayet de, Kütüb-i Tis’a ve bu dönemde yazılan hadis kaynakları içinde yalnızca İbn Hanbel’in (ö.241/855) *el-Müsned*’inde bulunmakta;¹⁰⁴ sonraki dönemlerde ise Taberânî’nin (ö.360/ 971) iki eserinde yer almaktadır.¹⁰⁵

b) Rivayetin Metni

Sevbân Humus’ta hastalandı. Abdullah b. Kart el-Ezdî orada vâli idi. Fakat ziyaretine gitmedi. Kelâîlerden bir adam muayene için ona uğradı. Sevban ona yazı yazmayı bilip bilmediğini sordu. O da bildiğini söyleyince; “Öyleyse yaz! Rasûlullah’ın Mevlâsı Sevban’dan vâli Abdullah b. Kart’a... Bundan sonra...” (diyerek mektubu yazdırdı.) Abdullah, geldiğinde onun yanına oturdu; tam kalkmaya davrandığında kıyafetini çekiştirerek bir hadis rivayet edeceğini söyledi. Ardından, Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu nakletti: “Ümmetimden yetmiş bin kişi sorgusuz ve cezasız cennete girecek; her bin kişiyle birlikte yetmiş bin kişi daha girecektir.”

1.15. Huzeyfe b. el-Yemân’dan Gelen Rivayet

a) Rivayetin Kaynağı

Rivayet öncekinde olduğu gibi, Kütüb-i Tis’a ve bu dönemde yazılan hadis kaynakları içinde yalnızca İbn Hanbel’in (ö.241/855) *el-Müsned*’inde¹⁰⁶ yer almıştır.

b) Rivayetin Metni

Rasûlullah (s.a.v.) bir gün (mescide) çıkmadı. Biz de hiç çıkmayacak zannettik. Sonra çıktı; öyle uzun bir secde yaptı ki biz öldüğünü zannettik. Secdeden başını kaldırdınca dedi ki: “Rabbim benimle ümmetim hakkında, onlara ne yapacağına dair istişare etti. Ben dedim ki: “Rabbim! Ne dilerse onu yap; onlar senin yarattıkların ve kulların...” Sonra ikinci defa istişare etti. Ben yine aynı şeyi söyledim. “Ümmetin hakkında seni üzmeyeceğim ey Muhammed!” dedi ve Ümmetimden yetmiş bin kişinin ve onlardan her bin kişi ile birlikte yetmiş bin kişinin cennete sorgusuz gireceğini müjdeledi. Sonra bana (haber) göndererek dedi ki: “Dua et icabet edilsin, iste verilsin.” Elçisine dedim ki: “Rabbim istediğim

¹⁰³et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, IV, 127; Ebû Nuaym el-İsbahânî, Ahmed b. Abdillâh, *Hilyetü’l Evliya*, Dâru’l Kutubi’l Arabî, Beyrut 1405, I, 362-363.

¹⁰⁴ İbn Hanbel, age, V, 280.

¹⁰⁵ Bkz. et-Taberânî, *Müsnedü’ş-Şâmiyyîn*, II, 439; *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, II, 92.

¹⁰⁶ İbn Hanbel, age, V, 393.

her şeyi verecek mi?” “Beni sana istediğini vermek için gönderdi.” dedi. “Öğünmüyorum ama Rabbim bana dilediğimi verdi; geçmiş ve gelecek günahlarımı affetti, sağlıklı bir şekilde yürüyeceğim, ümmetimin açlık çekmeyeceğine ve mağlup olmayacaklarına (garanti) ve cennette havuzuma akan bir nehir olan Kevser’i verdi. Yine bana şeref, zafer ve (düşmanlara) korku salma gücü verildi. Ümmetim bir aylık mesafede güvenle yolculuk yapabilecek... Peygamberlerden cennete ilk girme hakkı bana verildi. Ganimetler, bana ve ümmetime temiz kılındı. Bizden öncekilere kısıtlanan pek çok şey bize helal kılındı. Bize zorluklar yüklenmedi.”

1.16.el-Feletân b. Asım el-Enmârî’den Gelen Rivayetler

a) Rivayetin Kaynakları

Kütüb-i Tis’a musanniflerinin yaşadığı dönemde sadece Bezzâr (ö.292/906) tarafından nakledilen bu rivayet, sonraki dönemlerde iki farklı eserde yer almıştır.¹⁰⁷

b) Rivayetin Metni

Rasûlullah bir mecliste oturuyordu, endişeli bir şekilde gözlerini mescitte yürüyen bir adama çevirdi. “Filancanın babası!” dedi. Adam tartışmaya yol açacak hiç bir söz söylemedi. Sadece, “Buyur, Ey Allah’ın Elçisi!” dedi. Rasûlullah (sav) ona: “Benim Allah’ın Elçisi olduğuma şahitlik ediyor musun?” buyurdu. O, “Hayır.” diye karşılık verdi. “Tevrat okur musun?” diye sordu. “Evet.” dedi. “İncil okur musun?” diye sordu. “Evet.” dedi. “Peki, Kur’an?” “Canım elinde olana ant olsun ki istesem okurum.” dedi. “Allah aşkına söyle! Tevrat ve İncil’de benimle ilgili bir şey var mı?” diye sordu. “Senin kişiliğinin ve sıfatlarının misali ile çıktığın yerle ilgili bilgiler var. Aslında biz, onun bizden olacağını umuyorduk ama sen çıkınca; senin o olabileceğinden korktuk. Ancak anladık ki sen o değilsin.” diye cevapladı. “Niçin?” diye sordu. “Onun yanında ümmetinden sorgusuz-cezasız ve cennete girecek yetmiş bin kişi olacaktı, ama senin yanında az bir topluluk var.” dedi. “Canım elinde olana ant olsun ki O benim ve benim ümmetim yetmiş bin kere yetmiş binin de üzerinde olacaktır.” buyurdu.¹⁰⁸

2.Hadis Metinlerinin Analiz ve Değerlendirmesi

2.1.Hadis Metinlerinin Analizi

Yetmiş bin kişinin cennete sorgusuz girmesiyle ilgili rivayetleri genel olarak üç gruba ayırabiliriz. Birinci grup: İçinde Ukkâşe b. Mihsan’ın dua isteği ve cennete sorgusuz girecek olanların özelliklerinin açıklandığı rivayetler; Ebû Hureyre’den gelen I. grup rivayetler ile İbn Abbâs, İbn Mes’ûd, İmrân b. Husayn, Ümmü Kays ve Habbâb b. el-Eret’ten gelen rivayetler bu gruba girmektedir. İkinci grup: Farklı iki hikâye içinde; yetmiş bin kişinin sorgusuz olarak cennete gireceğinden bahseden ve Rifâa el-Cühenî’den nakledilen rivayet ile bu sayının *yetmiş bin kere yetmiş bin* olarak ifade edildiği el-Feletân b. Âsım’dan gelen rivayet bu grupta yer almaktadır. Üçüncü grup: Yetmiş bin haricinde her *bir* veya *bin* kişi yanında *yetmiş bin* kişinin ve Allah’ın

¹⁰⁷ Bkz. İbn Hibbân, age, XIV, 542; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XVIII, 332, 333.

¹⁰⁸ Bezzâr, age, IX, 145.

avucuyla bir veya üç avuç Müslüman'ın cennete sorgusuz gireceğini ifade eden, yukarıdakiler dışında kalan rivayetler de bu gruptadır.

İncelediğimiz metin öbeklerinde görüldüğü üzere hadisleri rivayet eden râviler, hadis metinlerini nakilde lafız birliği sağlayamamışlardır. Kimi metinlerde kısaltmalar veya eklemeler, kimilerinin cümle veya kelimelerinde takdim ve tehirler bulunmakta, metinlerdeki kimi bilgiler birbiriyle çelişmektedir. Şimdi bunlardan bazılarına değinmek istiyoruz.

Birinci grup rivayetlerde Hz. Peygamber'e ümmetlerin gösterildiği zaman ile ilgili sadece iki rivayette; hac günlerinde ve İsrâ'da gerçekleştiği bilgisi verilmiştir. Kanaatimize göre her iki bilgi de râvi tasarrufundan kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü ilk dönem kaynaklarında bu konuda herhangi bir zaman bilgisi bulunmamaktadır.

İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve İmrân b. Husayn rivayetlerinde cennete girmeye vesile sayılan davranışlar, yukarıda ilgili hadislerin metinlerinin bulunduğu bölümlerdeki tablolar da görüldüğü üzere râvilerin hadisleri iyi ezberleyememiş olmalarından, ya da mana ile rivayet etmeleri nedeniyle hadislerde pek çok takdim tehirler, kısaltma ve eklemeler ile müradif kelime kullanımları mevcuttur.

Yine Hz. Peygamber ile Ukkâşe b. Mihsan arasında geçen diyalogda bulunan farklı ifadeler, anlamı değiştirecek mahiyettedir. Rivayetlerin kimilerinde Ukkâşe'nin Hz. Peygamber'den kendisi için dua etmesini isterken kimilerinde "Ben de onlardan mıyım?" diye sormakta, Hz. Peygamber de "Evet." ya da "Sen onlardansın." buyurmaktadır. Birinci ifadeye göre Ukkâşe'nin söz konusu yetmiş bin içinde yer alıp almayacağı belli değilken, ikinci ifadeye göre onun kesinlikle bu yetmiş bin kişi arasında yer aldığı belirtilmiş olmaktadır. Birinci grup rivayetlerde bunlar dışında da metinlere göre ifade farklılıkları bulunmaktadır.

İkinci grup rivayetlerden Rifâa el-Cühenî'den nakledilen hadiste cennete girecek olan yetmiş bin kişinin özelliklerine farklı bir boyut getirildiği görülmektedir. Buna göre inanç ve ahlak yönünden düzgün olanlar cennete girecektir ve söz konusu yetmiş bin kişi bundan müstesna tutulmaktadır. Zira rivayete göre Hz. Peygamber bunların, inanç ve ahlak güzelliğine sahip olan kişilerden önce giremeyeceklerine kanidir.

Üçüncü gruptaki rivayetlerde ise cennete sorgusuz girecek kişi sayısının artırılmış olması dikkat çekmektedir. Öyle ki bu sayı *yetmiş bin kişinin her bini yanında yetmiş binden, her bir kişinin yanında yetmiş bine çıkmış*, daha sonra da tamamen mevhum bir şekilde tüm insanlığı içine alabilecek bir miktara; *Allah'ın avucuyla bir veya üç avuca* ulaşmıştır. Yani, bu rivayetlerle konu, cennete sorgusuz girecek yetmiş bin kişi esprisini anlamsız kılacak bir niteliğe yöneltmiş görünmektedir. Çünkü Allah'ın avuçlaması metaforik bir anlayışla sınırı belirlenemeyen bir miktara işaret etmektedir. Şayet avuçlama/Allah'ın avucu ifadesi lafzî olarak anlaşılması gerektiği düşünülürse, bu defa da Allah'a cisim izafe edilmiş olur ki, bu kabul edilebilir olmaktan uzaktır.

Yukarıda metinleri sunulan rivayetlerin tümü dikkate alındığında cennete girecek olanların sayısının yetmiş bin olduğu ve sorgusuz girecekleri konuları tüm rivayetlerde asgari müşterek sayılabilecek iki noktadır. Ancak bu rivayetlerin pek çoğunda bunlara ilave bilgiler verilmekte ve bunlarda da ittifak bulunmamaktadır. Bazı rivayetlerde mezkûr yetmiş bin kişinin sadece *sorgusuz* cennete gireceğinden bahsedilirken, bazılarında buna *cezasız* lafzı da eklenmiştir. Yine, cennete sorgusuz gireceği söylenen kişi sayısında da bir ittifak bulunmamaktadır. Bu sayının rivayetlere göre dağılımını bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

RİVAYETLERİ SAHABÎ	NAKLEDEN	CENNETE SORGUSUZ GİRECEK MÜSLÜMAN SAYISI
Ebû Hureyre (I. grup rivayetler), İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, İmrân b. Husayn, Rifâa el-Cuhenî, Ümmü Kays, Habbâb b. el-Eret		Yetmiş bin kişi
Sehl b. Sa'd		Yetmiş bin veya yedi yüz bin kişi
Sevbân, Huzeyfe b. el-Yemân		Yetmiş bin kişi ve her <i>bin</i> kişi için yetmiş bin kişi
Ebû Saîd, Ebû Bekr		Yetmiş bin kişi ve her <i>bir</i> kişi için yetmiş bin kişi
Ebû Hureyre (II. grup rivayetler)		Yetmiş bin kişi ve her bin kişi için yetmiş bin kişi ve Hz. Peygamber'e gösterilen kalabalık
Ebû Ümâme		Yetmiş bin kişi, her bin kişi ile birlikte yetmiş bin kişi ve Rabb'in avuçlamasıyla <i>üç</i> avuç kişi
Ebû Eyyûb		Yetmiş bin kişi, her bin kişi ile birlikte yetmiş bin kişi ve Rabb'in avuçlamasıyla <i>bir</i> avuç kişi
Ebû Saîd el-Enmârî		Yetmiş bin kişi, her bin yetmiş bin kişiye şefaahat edecek ve Rabb'in avuçlamasıyla <i>üç</i> avuç kişi
el-Feletân b. Âsım,		Yetmiş bin kere yetmiş binden de fazla kişi

Sayılardaki bu farklılık rivayetlerin büyük bir bölümünün mana ile rivayet edildiğini göstermektedir. Zirâ Hz. Peygamber'in aynı konuda, her defasında farklı sayılar vermiş olması muhtemel görünmemektedir. Bu farklılıklara rağmen şârihler mezkûr yetmiş bin kişinin Hz. Peygamber'e gösterilen kalabalık içinden mi, yoksa onlara ilave mi olacakları ve bu sayının gerçek bir sayı mı, ya da kesretten kinaye mi olduğu konusunu tartışmışlardır.

Şârihlerin ekseriyetine göre bu yetmiş bin kişi arz edilen ümmet içinden olacaktır.¹⁰⁹ Bu rakamın belirli bir sayıyı mı yoksa kesret mi ifade ettiği konusuna gelince; kimileri belirtilen sayıyı ifade ettiğini söylese de çoğunlukla kesret (çokluk) ifade ettiğini belirtmişlerdir.¹¹⁰ Kanaatimizce rivayetlerdeki rakam sadece yetmiş bin sayısından ibaret olsaydı, bunun kesret ifade ettiğini söylemek daha isabetli olur ve

¹⁰⁹en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya, *Şerhu Sahihî Muslim*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1392, III, 94; İbn Hacer, *age*, XI, 408, 413.

¹¹⁰Abdurraûf el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, Mısır 1356, IV, 78, 92.

sorun kolayca çözülebilirdi. Ancak yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere rivayetler arasında oldukça önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumda öncelikle yapılması gereken Hz. Peygamber'in gerçekten böyle bir sayı telaffuz edip etmediğini belirlemek olacaktır. Bunun için de rivayetlerin senet tenkidinden geçirilmesi gerekmektedir.

2.2.Hadis Metinlerinin Değerlendirmesi

2.2.1.Rivayetlerin Kur'an'a Arzı

İlahî vahyi insanlara ulaştırın ve açıklayan olarak Hz. Peygamber'in sözlerinin Kur'an'a aykırı olamayacağı düşüncesiyle, incelediğimiz rivayetlerde bulunan "*sorgusuz cennete girme*" konusunu Kur'an'ın yaklaşımına arz edeceğiz.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kendisine şirk koşmamış olan günahkâr kullarını dilerse bağışlayabileceğine dair pek çok ayet bulunmaktadır.¹¹¹ Ancak Kur'an'a göre sorgulamadan geçmeden affedilmek pek mümkün görünmemektedir. Ona göre ahiret hayatının hemen başında tüm insanların yeniden diriltildikten sonra sorgulanması bulunmaktadır. "*O gün insanlar amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır.*"¹¹² Yeryüzü tüm sorgulamaya dayanak teşkil edecek haberleri ortaya koyacak,¹¹³ insanlara dünyada iken yaptıklarının kaydedilmiş bulunduğu belgeler şahit olarak sunulacaktır. "*Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız. "Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter."*"¹¹⁴"*O gün biz onların ağızlarını mühürleriz; elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.*"¹¹⁵ Bu sorgulama, insanların inanç ve davranışlarının niteliğine göre kolay veya zor olabilecek; bunun sonucunda kimileri sevinirken kimileri de üzüleceklerdir.¹¹⁶ Kur'an'a göre bu sorgulamadan peygamberler dâhil hiçbir kimse kurtulamayacaktır. "*And olsun ki kendilerine peygamber gönderilenlere soracağız, peygamberlere de soracağız. And olsun ki yaptıklarını kendilerine bir bir anlatacağız, zira onlardan uzak değildik. Gerçek tartı kıyamet günündedir. Tartıları ağır gelenler, işte onlar kurtulanlardır.*"¹¹⁷ Allah, bağışlamak istediklerini bu sorgulamadan sonra bağışlayacağını bildirmektedir.¹¹⁸ Kur'an ayetlerinden anlaşıldığına göre kolay sorgu mümkün, ancak sorgusuz cennete girmek mümkün değildir.

¹¹¹ Örnek olarak bkz. Bakara, 2/192, 160, 284; Nisa, 4/48, 116; Maide, 5/40; Enfal, 8/24; İsrâ, 17/25; Zümer, 39/53; Mü'min, 40/3.

¹¹² Zilzâl, 99/6

¹¹³ Zilzâl, 99/4

¹¹⁴ İsrâ, 17/13-14. Benzeri ayet için bkz. Hakka, 69/18-21

¹¹⁵ Yasin, 26/65

¹¹⁶ İnşikâk, 84/7-12

¹¹⁷ A'râf, 7/6-8. (Tüm insanların sorguya çekileceğine dair diğer ayetler için bkz. Nahl, 16/93; Enbiya, 21/1; Zuhuruf, 43/43-44; Tekâsür, 102/8.)

¹¹⁸ Bakara, 2/284.

Sonuç olarak, rivayetlerdeki *sorgusuz cennete girme* konusu Kur’an’a aykırı görünmektedir.

2.2.2.Hadislerin Mütevatir ve Meşhur Sünnetlerle Karşılaştırılması

Yukarıdaki hadislerin kimilerinde cennete *sorgusuz* ya da *sorgusuz cezasız* gireceği belirtilen yetmiş bin kişinin *rukye yaptırmamave dağlatma ile tedavi olmama* özelliklerine sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır.Buna göre, Hz. Peygamber döneminde bir tedavi yöntemi olarak başvuru rukye yaptırma ve dağlatma ile tedavi usullerini terk etmek, sorgusuz cennete girmeye vesile davranışlar olarak gösterilmiştir. Hadis koleksiyonlarının tıpla ilgili bölümlerinde Hz. Peygamber’in dağlama ile tedaviyi o günün şartlarında normal tedavi usulü olarak kabul ettiğine¹¹⁹ ve sahabenin bunu uygulamasına engel olmadığına¹²⁰ ve rukye ile tedaviye izin verdiğine,¹²¹ kendisinin de rukye yaptığına¹²² dair pek çok rivayet bulunmaktadır.

İlgili hadisler İslâm’ın ilk devirlerinde bir takım tasavvufî inanışları desteklemek amacıyla kullanılmış görünmektedir. Bu dönemde söz konusu hadislerin yansımalarını görmek bakımından İslâm âlimlerinin ve şârihlerin konuya yaklaşımlarını tespit etmenin yararlı olacağını düşünüyoruz.

Ebû Süleyman el-Hattâbî (ö.388/998), hadisi delil göstererek hastalık halinde tedaviyi terk etmenin, tevekkülün bir gereği ve tahkiki imanın en yüksek derecesi olacağını söylemiştir.¹²³ O, Rasûlullah’ın gerek kendisi için gerekse başkaları için tıbbi tedaviye başvurduğu bilgisi hatırlatıldığında; “Doğrusunu Allah bilir ama O bize bunun caiz olduğunu beyan etmek için yapmıştır.”¹²⁴ şeklinde cevap vermiştir. İbn Abdilberr (ö.463/1071) de hadisteki ifadelerden yola çıkarak dağlatma ve rukye ile tedavi olanların hakkıyla tevekkül etmemiş sayılacakları kanaatine ulaşmıştır.¹²⁵

Ebû Abdullah el-Mâzerî’nin (ö.536/1141) naklettiğine göre bazı âlimler bu hadisi delil göstererek tedavi olmanın mekruh olduğunu söylemişlerdir.¹²⁶ Yine, “Dağlatan ve rukye yaptıran tevekkülden uzaktır.” sözü sorulduğunda el-Münâvî (ö.803/1401) “Bu onlara dayanıp güvenenler içindir. Allah’a dayanıp-güvenenlere

¹¹⁹ Bkz.,el-Buhârî, age, 79Tıbb,3, H. No: 5356, 5357 (V, 2151, 2152); 79Tıbb 4, H. No: 5359 (V, 2151);79Tıbb 17, H. No: 5377 (V, 2157); Muslim, age, 39Selâm, 26, H. No: 71, (IV, 1730.)

¹²⁰ Bkz. Müslim, age, 39Selâm, 26, H. No: 73 (IV, 1730.)

¹²¹ Bkz. el-Buhârî, age, 79Tıbb,32, H. No: 5404 (V, 2166); Müslim, age, 39Selâm, 21, H. No: 52- 56 (IV, 1724-1725)

¹²² Bkz. el-Buhârî, age, 79Tıbb, 31, H. No: 5403 (V, 2165); 79Tıbb,37, H. No: 5410-5414 (V, 2167-2168); Müslim, age, 39Selâm, 21, H. No: 59 (IV, 1726)

¹²³ Ebû Zekerriyya Yahya b. Şerefen-Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim*, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrut 1392, III, 90.

¹²⁴en-Nevevî, age, III, 91.

¹²⁵ İbn Abdilberr,*et-Temhîd*, Mağrib 1387; XXIV, 66-67.

¹²⁶en-Nevevî, age, III, 90.

değil.” diye cevap vermiştir.¹²⁷ Mübarekfûrî de (ö.1353/1934) Tirmizî'nin *es-Sünen*'ine yazdığı şerhindeki ilgili hadisleri rukye yaptırmanın mekruh olduğunu şeklinde yorumlamıştır.¹²⁸

El-Kâdî İyâz (ö.544/1149)'a göre her ne kadar hadisin zahirinden bu iki tedavi usulünün tevekküle mâni olduğu sonucu çıkarılmış olsa da gerçekte rukye yaptırma ve dağıtma ile diğer tedavi usulleri arasında fark yoktur.¹²⁹ O, Hz. Peygamber'in dağıtmayı ve rukye yaptırma'yı tavsiye etmiş ve kendisinin de tedavi usulü olarak kullanmış olmasını delil göstererek bunların tevekküle mâni olmayacağını söylemiştir.¹³⁰

İbn Receb (ö.736/1335)'e göre hadis, şirke düşürme tehlikesi bulunan dağıtma ile tedavi ve uğursuzluk inanışına işaret etmektedir. Ona göre hadis, insanlar arasında tevekkülü tam gerçekleştirenlerin azlığına da delalet eder. Tevekkülü kalplerine tam yerleştirmiş olanlar rızkın Allah'tan geldiğini bilirler ve rızık peşinde koşmazlar.¹³¹

Ebû Hâtim (ö.277/890), dağıtma ve rukye yaptırma'yı yasaklamanın illetinin, Cahiliye halkının bunları kullanmaları ve iyiliğin bunlardan geldiğine inanmaları olduğunu, bunlar her şeyi yaratanın Allah olduğuna inanarak yapılırsa caiz olacağını söylemiştir.¹³² en-Nevevî (ö.676/1277) de bu konudaki fikrini şu sözleriyle açıklamıştır: “Rasûlullah rukye yapmış ve yapılmasını tavsiye etmiştir. Şayet Kur'an ve Allah'ın isimleriyle yapılıyorsa bu mubahtır. Arap dili dışında olursa, küfür veya şirke götüren sözler içermesi ihtimali ve Cahiliye adetlerinin devamı sayılması nedeniyle mekruh olur.”¹³³

Bir başka grup âlim ise hadisi tevil ederek, bu iki tedavi usulüne getirilen Nebevî yasaklamanın, aslında genel bir yasaklama olmadığını, yalnızca hasta değilken bu yola başvurmaya yönelik olduğunu düşünmüşlerdir.¹³⁴ Sahîh-i Buhârî şârihlerinden Kirmânî (ö.786/1384) hadisteki ilgili ifadeleri değerlendirerek bu hadisten özetle; “Onlar, inançlarında cahiliye işlerini terk ederler.” Anlamının çıkarılabileceğini söylemiştir.¹³⁵

Rasûlullah'ın ve ashabının hastalandıklarında tedavi oldukları gerçeğini ön plana çıkaran pek çok İslâm âlimi, hadisteki –dolaylı olarak- yasaklamanın sünnete uygun olmadığını, dolayısıyla hadisin bu bölümünün, hadisin aslından

¹²⁷Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezi*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y., VI,179-180.

¹²⁸ Mubârekfûrî, age, VI,179-180.

¹²⁹en-Nevevî, age, III, 90.

¹³⁰en-Nevevî, age, III, 91.

¹³¹ İbn Receb, Ebu'l-Ferac, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1408, s. 438.

¹³² İbn Hibbân, age, XIII, 454-455.

¹³³en-Nevevî, age, III, 93.

¹³⁴ Bkz. en-Nevevî, age, III, 90; İbn Abdilberr, age, XXIV, 66-67.

¹³⁵ İbn Hacer, age, XI, 410.

olamayacağını söylemişlerdir. Örneğin Takiyyuddîn İbn Teymiye (ö.728/1328), rivayetin bu bölümünün, râvilerinin bir galatı(=yanılgısı) olduğunu, Rasûlullah’a aidiyetinin doğru olmayacağını söylemiş, Hz. Peygamber’in rukye yaptırmayı hem tavsiye ettiği, hem de uyguladığı gerekçesiyle hadisi illetli kabul etmiştir. Bu eleştiriye nakleden İbn Hacer (ö.852/1448), “Bu, tevekkülü tam anlamıyla gerçekleştirmeye engeldir ve mezkûr “yetmiş bin”in sıralanan özellikleri, bu kişilerin tam anlamıyla tevekküle sahip olduklarını göstermektedir. Onlar ne başkalarına rukye yaptırırlar, ne kendilerini dağlatırlar, ne de uğursuzluğa inanırlar.”¹³⁶Diyerek eleştiriye katılmadığını beyan etmiş ve sika kabul edilen bir râvinin yanılmasının ona zarar vermeyeceğini iddia etmiştir. Ayrıca ona göre Cebrâîl’in ve Rasûlullah’ın fiilinde İbn Teymiye’yi haklı çıkaracak bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ona göre Rasûlullah, ahkâmın teşrî ve tebyîni makamında olduğu için rukye yapmış ve dağlatmaya izin vermiştir. İşte bu, yasaklamanın illetine işaret eder.¹³⁷

Kurtubî (ö.656/1258), duanın tevekküle engel olduğundan söz edilmiyorsa rukye yaptırmanın de engel oluşundan hiç söz edilemeyeceğini, çünkü Allah’ın isimleriyle yapılan rukyenin zikir olduğunu ve dua ile zikir arasında bir fark bulunmadığını söylemiştir. Ona göre Hz. Peygamber, selef ve halef, tevekküle ve mezkûr yetmiş bin içinde olmaya engel olduğunu düşünselerdi bunları asla yapmazlardı. Zira onlar arasında diğer insanlara göre daha bilgili ve faziletli olanlar da bulunmaktaydı.” demiştir.¹³⁸

Hadislerle oluşturulmaya çalışılan bu yanlış tevekkül anlayışının temellerinin hadislerin tedvin ve tasnif dönemlerinin bazı âlimlerinin görüşleri ile sûfi inanış ve yaşayış tarzlarında ve aranması gerektiğini düşünmekteyiz. Kurtubi’nin (ö.656/1258) naklettiği; “Sûfilerden bir gruba göre, kalbine Allah’tan başkasını karıştırmamış olanlar hariç, hiçbir kimse tevekkül sahibi olmayı hak etmez. Öyle ki böyle birine bir aslan saldırsa kılını kıpırdatmaz, hatta kendisini Allah’ın güvencesinde gördüğü için rızık talebiyle çalışmaz.”¹³⁹Sözleri bunu bir nebze açıklamaktadır. Benzer bir tevekkül anlayışını İmam Ebû Cafer et-Taberî, (ö.310/922) “Seleften bir taifeden...” kaydıyla, muhtemelen sûfi anlayışa sahip bir gruptan şu bilgileri nakletmiştir. “Tevekkülü tam anlamıyla gerçekleştirmek isteyen kişi, kalbini Allah’a bağlar; vahşi hayvanlardan ve düşmandan (korkarak kaçmaz) ve hatta Allah’ın yardımına olan güveni nedeniyle rızık için çalışmaktan bile vazgeçer.”¹⁴⁰

Görüldüğü üzere hadisleri dayanak gösteren kimi âlim ve sûfilerin görüşü, çalışmanın ve tedavi olmanın tevekküle aykırı olduğu şeklindedir. Ancak onların bu görüşlerine katılmamız mümkün değildir. Zira bu, hastalığı da şifasını da verenin

¹³⁶ İbn Hacer, age, XI, 408-409.

¹³⁷ İbn Hacer, age, XI, 409.

¹³⁸ İbn Hacer, age, XI, 409.

¹³⁹ İbn Hacer, age, XI, 409

¹⁴⁰en-Nevevî, age, III, 91.

Allah olduğu, Müslüman'a düşenin, tedavi yollarını aramak ve bulmak olduğu şeklinde yerleşmiş olan meşhur sünnete ve tedavi olmayı tavsiye eden pek çok hadise aykırı görünmektedir.

2.2.3.Rivayetlerin Akla uygunluk Açısından Değerlendirilmesi

Rivayetlerdeki, cennete sorgusuz girmek ile buna vesile sayılan davranışlar akla uygunluk açısından da bir takım sorunlar görünmektedir. Zira akıl, cennete sorgusuz gireceği müjdelenen yetmiş bin kişinin diğer Müslümanlardan farklı ve daha üstün özelliklerinin bulunmasını gerektirmektedir. Hadis şârihleri arasında, hadiste kast edilen kişilerin böyle bir özelliğinin bulunması gerekmediği görüşüne sahip olanlar bulunmaktadır. Tasavvuf ehlinde olan Ebû Tâlib b. Atıyye (ö.386/996), amel mükâfât dengesiyle ilgili olarak mezkûr yetmiş binle kastedilenlerin, *"Önde olanlar ise öncülerdir. İşte onlar yaklaştırılmış kimselerdir."*¹⁴¹Ayetinde zikredilenler olabileceğini kabul etmiştir. İbn Hacer naklettiği bu kabulü tartışarak, Rifâa el-Cuhenî'den nakledilen hadisi delil göstererek mezkûr kişilerin bir üstünlüklerinin bulunması gerekmediğini iddia etmiştir. Ona göre, bilakis hesaba çekilenlerin onlardan üstün olmaları mümkündür. Yine onlar arasında kurtuluşu gerçekleştirdiği, makamını bildiği, başkalarına şefaate edebildiği ve daha üstün olduğu halde, cennete bunlardan geç girenler bulunabilir.¹⁴²

Cennete sorgusuz-cezasız girmek gibi tüm Müslümanların arzuladığı üstün bir varış noktasına ulaşabilecek olan kişilerin, Kur'an'ın çizdiği örnek Müslüman modeline daha uygun, iman-amel bütünlüğünde diğer insanlardan çok daha önde olması gerektiği düşüncesi, İslâm'ın temel karakteristiğiyle daha uyumlu olacaktır. Yoksa Allah'ın, insanların inanç ve davranışlarını değerlendirmede adaletten uzak keyfi bir tutum içinde olacağı şeklinde bir sonuç ortaya çıkacaktır ki bu da Kur'an'ın sunduğu Allah inancına aykırıdır. Nitekim yukarıdaki bazı rivayetlerde sahabe konuyu kendi aralarında tartışmaları sırasında, bunların, üstünlük emaresi sayılabilecek bir takım inanç ve davranışlara sahip olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. İbn Abbâs ve İbn Mesûd rivayetlerinin bazı tarîklerindeki bu tartışmalarda kimi sahabîler bunların; *"Rasûlullah'a sahabî olanlar"*, *"Müslüman bir anne babadan dünyaya gelen ve hiç şirke bulaşmadan ölenler"*, *"işlerinde/ibadetlerinde sabırlı olanlar..."* ya da *"önceden müşrik de olsalar, sonraları Müslüman olarak Rasûlullah'ın yanında yer alan kişiler"* olabileceklerini ileri sürmüşlerdir.

Dikkat çeken bir başka husus Hz. Peygamber'in mezkûr yetmiş bin içinde yer alabilmek için dua isteyen ikinci şahsa geçerli hiçbir sebep göstermeden, *"Ukkâşe bunda seni geçti."* Diyerek geçiştirmiş olmasıdır. Bu durum, şârihler arasında tartışma konusu olmuş; bu reddin gerekçesi olarak ta aşağıdaki farklı görüşler ileri sürülmüştür:

¹⁴¹ Vâkıa, 50/10-11.

¹⁴² İbn Hacer, age, XI, 409.

a)İkinci şahıs münafık idi. Rasûlullah bunu bildiği için nezaketinden ona “Ukkâşe seni geçti.” demiştir.¹⁴³

b)İkincisinin tevekkülü ve ahlakı bu konuma Ukkâşe kadar layık değildi.¹⁴⁴

c)Ukkâşe’nin bu gruba gireceği vahiy ile bildirilmişti.¹⁴⁵

d)Ukkâşe, diğerine göre daha içten istemişti.¹⁴⁶

e)Eğer Hz. Peygamber ikincisine de olumlu cevap verseydi, üçüncüsü ve dördüncüsü de aynı istekte bulunacak, derken bu uzayıp gidecekti. Rasûlullah bunu engellemek için böyle söylemiştir.¹⁴⁷

f)Saatini Rasûlullah’ın bildiği bir icâbet anı vardı. İkincisi istediğinde icâbet ânı geçmişti.¹⁴⁸

Şârihler bu gerekçelerden ilkinin; sahabe için asıl olanın münafıklıktan uzak olmaları¹⁴⁹ ve ikinci şahsın Ensâr’ın ünlülerinden Sa’d b. Ubâde olabileceği¹⁵⁰ ihtimalleri nedeniyle reddetmişlerdir.

Şârihlerin bu gerekçelendirmeleri, ilgili rivayetlerin senetlerini sahih kabul etmeleri nedeniyle hadisi savunma psikolojisinden kaynaklanmış olmalıdır. Oysa mezkûr rivayetlerin metinlerinin bölümü de bir takım sorunları içermektedir:

a)Bu diyalog, yukarıdaki rivayet gruplarından ilk altısında bulunmaktadır. Bu rivayetlerin ikisinde, ilgili konuşmanın yeri ve zamanı hakkında bilgi bulunmamakta, rivayetlerin birinden –zamanı belirtilmemekle birlikte- mescitte, bir diğerinden sabahleyin mescitte, sonuncusundan da Bakî’ mezarlığında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İçinde Ukkâşe’nin yer aldığı aynı diyalogun, birden fazla tekrür etmiş olamayacağına göre bu rivayetlerin en azından bir kısmı kurgu ya da râvi yanılığı olmalıdır.

b)Ukkâşe b. Mihsan’ın, hangi özelliği/özellikleri nedeniyle Rasûlullah’ın duasına mazhar olduğu hiçbir rivayette açıklanmamıştır. Bundan, cennete sorgusuz girebilmek için dinde inanç ve amelin bir anlamı bulunmadığı gibi bir sonuç çıkarılabilir ki bu da dinin özüne aykırıdır.

c)Yukarıdaki kimi rivayetlerde sorgusuz cennete girecek olan Müslüman sayısı yetmiş binlerle ifade edilemeyecek kadar çok olduğu halde, Allah’ın Kur’an’da, ümmetine karşı son derece merhametli olarak tanıttığını bildiğimiz Rasûlullah’ın, bir

¹⁴³ İbn Hacer, age, XI, 412.

¹⁴⁴en-Nevevî, age, III, 89; İbn Hacer, age, XI, 412; Mubârekfûrî, age, VII,118.

¹⁴⁵en-Nevevî, age, III, 89

¹⁴⁶ İbn Hacer, age, XI, 412; İbn Hibbân, age, (XVI, 227); Mubârekfûrî, age, VII,118.

¹⁴⁷ İbn Hacer, age, XI, 412; Mubârekfûrî, age, VII,118.

¹⁴⁸ İbn Hacer, age, XI, 413; Mubârekfûrî, age, VII,118.

¹⁴⁹ İbn Hacer, age, XI, 412; Mubârekfûrî, age, VII,118.

¹⁵⁰ İbn Hacer, age, XI, 412.

sahabînin bu konudaki isteğini sebebini açıklamadan geri çevirmesinin izahı zordur. Bu konuda şârihlerin yaptığı yorumların zorlama yorumlar olduğu dikkatten kaçmamaktadır.

Kimi rivayetlerdeki cennete sorgusuz girecek olan kişi sayısının “yetmiş bin kişi ve her bin kişi yanında yetmiş bin veya her bir kişi yanında yetmiş bin” ve Rabb’in avucuyla bir avuç ya da üç avuç olarak belirtilmesi, kesret ifade etmekten çok râvilerin tutarsızlığına işaret etmektedir.

2.2.4.Hadislerde İsrâiliyyâtan Alındığı İzlenimi Veren Bilgilerin Bulunması

Hiz. Peygamber’e diğler peygamberlerin ve ümmetlerinin gösterildiğı ifade edilen yukarıdaki kimi rivayetlerde Hiz. Peygamber’in, Hiz. Musa’nın ümmetini gördüğünde ona gıpta ile baktığı ve kendi ümmeti olmasını temenni ettiği ön plana çıkarılmakta ve son olarak kendi ümmetini onlardan çok görmesiyle rahat bir nefes aldığı ve sevindiğı görülmektedir. Burada Müslümanlar ile Yahudiler arasında kıyaslama söz konusu edilmiş görünmekte ve üstü kapalı olarak cennete girecek Müslüman sayısının fazlalığı ifade edilirken, Yahudilerin de oldukça çok olduğuna vurgu yapılmaktadır. Yani rivayetlerde Yahudi toplumdaki da doğru yolda olanların çokluğuna dikkat çekilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Yine el-Feletân b. Asım’dan nakledilen hadiste, Tevrat ve İncil’i okuyabilen bir gayri 1797alih1797 ile Hiz. Peygamber arasında geçtiğı görülen diyalogda da benzeri bir kıyaslama görülmektedir. Ayrıca rivayetlerdeki *yetmiş bin* rakamı bu bilgilerin Yahudi kültüründen alınmış olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Yahudi kültüründe Hiz. İbrahim’e inananlarla ilişkilendirilerek *yetmiş bin* rakamının kullanılmış olması da¹⁵¹ bu ihtimali güçlendirmektedir.

2.2.5.Rivayetlerdeki Bazı Bilgilerin Tarihi Verilere Aykırılığı

Hiz. Peygamber’e ümmetlerin gösterildiğı zaman bir rivayette “*hac günleri*”nde¹⁵², bir diğler rivayette “*İsrâ*”¹⁵³ sırasında olarak zikredilmiştir. Bilindiğı üzere İsrâ olayı hicretten önce Mekke’de; Hiz. Peygamber’in haccı da 632 yılında gerçekleşmiştir. Bu ikisi arasındaki zaman farklılığı bu bilgilerdeki tarih uyumsuzluğunu göstermektedir.

Gösterimin İsrâ sırasında olduğu bilgisi, İbn Abbâs’tan nakledilen on dört rivayetin sadece ikisinde; hac günlerinde olduğu bilgisi de İbn Mes’ûd’dan nakledilen on dört rivayetin sadece birinde bulunmaktadır. Kanaatimizce bu bilgilerin her ikisi de râvi tasarrufundan kaynaklanmış olmalıdır.

¹⁵¹Bkz. Abraham, Testament Of, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/364-abraham-testament-of>, Erişim: 03/01/2013, Death, Views And Customs Concerning, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/5019-death-views-and-customs-concerning>, Erişim: 03/01/2013.

¹⁵²el-Buhârî, *el-Edebü'l Müfred*, 314.

¹⁵³et-Tirmizî, *es-Sünen*, Sıfatu'l-Kiyâme, 14, H.No:2446 (IV, 631); en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, H. No:7604, IV, 378.

2.2.6.Rivayetlerin Hz. Peygamber’in Bilgi Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi

İncelediğimiz rivayetlerin hemen hemen tamamında Hz. Peygamber’in bir beşer olarak elde edemeyeceği, âhiretle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Yine, Esmâ bt. Ebû Bekr’den gelen rivayetteki; “İnsanlar! Şu durduğum yerden görmediğim hiçbir şey kalmadı. Kabirlerinizde sınıdığınızı gördüm.” İfadesi, Hz. Peygamber’e gayb âleminin gösterildiği îmâsını taşımaktadır. Yine Cennete sorgusuz gireceği belirtilen yetmiş bin kişilik sayının muhacirlerle dolmaması halinde Allah’ın onu göçebelerle tamamlayacağı bilgisi Ebû Hureyre’den nakledilen hadislerde Allah’ın vahyi, Hz. Ebû Bekir tarikinde ise Hz. Ebû Bekir’in sözü olarak yer almıştır. Kur’an’da yer almayan bu tür bilgiler hakkında hadis şârihlerinin genel kanısı, bunların vahiy kaynaklı olduğu yolundadır. Ancak, Hz. Peygamber’in Kur’an dışında vahiy aldığı konusu tartışmalıdır.¹⁵⁴

Mehmed Saîd Hatiboğlu ve Bünyamin Erul yaptıkları çalışmalarda hadis kaynaklarında Hz. Peygamber’in Kur’an dışı vahiy yoluyla aldığı bilgiler olarak dokunulmazlık kazandırılan pek çok rivayetin gerçekte vahiy kaynaklı olmadığını ortaya çıkarmışlardır. Bu araştırmalarda, rivayetlerdeki Kur’an dışı vahiy intibai uyandıran “Rabbim emretti, hükmetti, yazdı, nehyetti” veya “emrolundum, bana gösterildi” gibi ifadelerin râvi tasarruflarından kaynakladığı tespit edilmiştir.¹⁵⁵ Hz. Peygamber’e Kur’an dışında da vahiy geldiğini kabul edilse bile, mezkûr rivayetlerin râviler tarafından çoğunlukla mana ile nakledildiği ve vahiy ürünü gibi görünen pek çok rivayetin gerçekte vahiy ürünü olmadıklarının ortaya çıkmış olduğu gerçeği, bizim bu tür ifadelere ihtiyatla yaklaşmamız gerektiğini göstermektedir.

3.Sonuç

Çalışmamıza konu olan cennete sorgusuz girme ile ilgili hadisler, 15 farklı sahabîden nakledilmiş; ikisi Ebû Hureyre’ye ait olmak üzere 16 metin grubu halinde 87 metin incelenmiştir.

Bu incelememiz neticesinde, hadis metinlerinin hem her bir sahabîden nakledilen hadis grupları olarak, hem de incelediğimiz hadislerin tümü dikkate alındığında farklı ve bazen çelişkili ifadelerle nakledildikleri görülmüştür.

İncelediğimiz hadislerin metin tetkik ve tenkitleri neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

¹⁵⁴ Bu tartışmalar için bkz. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., (2.Baskı), Ankara 1996, 277- 305; Ertürk, Mustafa, *Metin Tenkidi* (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği), Fecr Yay., (2. Baskı), Ankara 2011, 122-221.

¹⁵⁵ Bkz. Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hız. Peygamber ve Kur’an Dışı Vahiy*, Otto Yay, (2. Baskı), Ankara 2009; Bkz. Erul, Bünyamin, *Hız. Peygamber’e Kur’an Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi*, İslâmiyât, Ankara 1998. sy. 1. s. 55-72. Bu konuda ayrıca Bkz. Oruçan, Osman, *Hadis ve Bilim*, TDV Yay. Ankara 2012, s. 61-67.

a) Rivayetlerde cennete sorgusuz girebilmek için kişinin rukye yaptırması ve dağıtma ile tedavi olmaması, uğursuzluğa inanmaması; bunlardan uzak durarak tevekkül etmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak Kur'an'a göre sorgusuz cennete girmek mümkün olmadığı gibi, Allah'ın affına mazhar olabilmek için bile, bu kimsenin bir takım inanç ve ibadet üstünlüklerine sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla ilgili hadislerdeki bu bilgiler Kur'an'daki bilgilere ve Allah'ın adalet sıfatına aykırı görünmektedir.

b)Sorgusuz cennete girmeye engel görülen üç davranıştan; rukye yaptırma Hz. Peygamber'in hem uyguladığı hem de tavsiye ettiği, dağıtma ile tedavi ise pek hoşlanmasa da uygulanmasına izin verdiğitedavi usulleri olarak sünnette yerini aldığı için bu bilgiler, meşhur sünnetle de uyuşmamaktadır.

c)Cennet'e sorgusuz gireceği müjdelenen kişilerin amelleri ile elde edecekleri mükâfât karşılaştırıldığında mantıkî açıdan uyumsuzluk görünmektedir. Yine Rifâa el-Cühenî rivayetinde bulunan, cennete sorgusuz girecek olanların 1799alîh amel işleyerek cennete girecek olanlardan sonra cennete girmelerinin temenni edilmesi ve Ukkâşe b. Mıhsan'dan sonra dua isteyen sahabînin bu isteğinin gerekçesi belirtilmeden geri çevrilmesi akla ve Hz. Peygamber'in adalet anlayışına ve ümmetine olan merhametine aykırı görünmektedir.

d)Rivayetlerdeki bazı bilgilerin tarihi verilerle uyuşmadığı görülmüştür. Ancak bunların râvi hatalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

e)Yukarıda zikredilen kimi hadislerdeki yetmiş bin rakamının, geçmiş kültürlerden Yahudi kültüründe de bulunması ilgili hadislerde İsrailiyat şüphesi uyandırmaktadır.

Hadislerdeki sorgusuz cennete girecek kişilerin özellikleri, sayıları, Hz. Peygamber'e ümmetlerin gösterildiği yer ve Ukkâşe b. Mıhsan'dan sonra dua isteyen kişiye Hz. Peygamber'in niçin dua etmekten kaçındığı gibi bazı konular şârihlerin ve kimi İslâm âlimlerinin eleştirisine uğramıştır. Bunlardan cennete girecek kişilerin özellikleri, kimi âlimler tarafından râvilerin yanlıgısı olarak yorumlanmıştır. Kanaatimizce, bu hadislerin sıhhatli olduğunu kabul eden kimi âlimler de rivayetlerdeki ifadeleri dayanak göstererek yanlış bir tevekkül anlayışına kapı aralamışlardır. Kimi şârihlerin rivayetlerdeki olumsuzluk içeren ve eleştirilen ifadeleri savunmak amacıyla zorlama yorumlar yaptıkları görülmüştür.

Sonuç olarak, yapılan metin tenkidi sonucunda ilgili hadislerdeki bazı bilgilerin Hz. Peygamber'e aidiyeti şüpheli görülmüştür. Ancak incelenen her bir hadis hakkında karar verilebilmesi ve rivayetlerdeki ifade farklılıklarının kaynağının tespit edilebilmesi için senet tetkik ve tenkidinin yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, Mektebetu's-Sunne, Kahire 1408/1988.
- Beyhakî, Ahmed b. el Huseyn, *es-Sünenü'l Kübrâ*, Thk.: Muhammed Abdulkâdir Ata, Mektebetu Dâru Elbaz, Mekke 1414/1994.
- Beyhakî, Ahmed b. el Huseyn, *Şuabu'l-Îmân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1410.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *el-Müsned*, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1405.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Edebü'l Müfred*, Beyrut 1409/1989.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, Thk.: Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1410/1990.
- ed-Dârekutnî, Ali b. Omer, *Kitâbu's-Sıfât*, Thk.: Abdullah el-Ganîmân, Mektebetu'd-Dâr, Medine 1402.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman, *es-Sünen*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut 1407.
- Ebû Avâne, Yakub b. İshakel-*Müsned*, Dâru'l-Ma'rif, Beyrut 1998.
- Ebû Nuaym el-İsbahânî, Ahmed, b. Abdillâh, *Hilyetü'l Evliya*, Dâru'l Kutubi'l Arabî, Beyrut 1405.
- Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, Dîmaşk 1404/1984.
- ERTÜRK, Mustafa, *Metin Tenkidi* (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği), Fecr Yay., (2. Baskı), Ankara 2011.
- ERUL, Bünyamin, *Hiz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi*, İslâmiyât, Ankara 1998.
- İbn Ebî Asım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebil Ahmed b. Amr b. Dahhak, *el-Âhad ve'l-Mesânî*, Dâru'r-Raye, Riyad 1991.
- İbn Ebî Asım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebil Ahmed b. Amr b. Dahhak, *es-Sünne*, Thk.: Muhammed Nasıruddin Elbani, Mek-tebetu'l-İslamiyye, Beyrut 1980.
- İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1409.
- İbn Hacer, el-Askalani, *Fethu'l-Bâri*, Thk.: M. F. Abdalbâkî-Muhyiddin el-Hatib, Dâru'l-Marife, Beyrut 1379.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Muessesetu Kurtuba, Mısır t.y.
- İbn Hibban, Muhammed, *es-Sahîh*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.
- İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak, *es-Sahîh*, Thk.: Mustafa el-A'zamî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1390/1970.

- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, Thk.: M. F. Abdalbaki, Dâru'l-Fikr, Beyrut t.y.
- İbn Mende, Muhammed b. İshâk b. Yahyâ, *Kitâbu'l-Îmân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1406.
- İbn Receb, Ebu'l-Ferac; *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1408
- İbnü'l-Ca'd, Ali b. el-Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî, *el-Müsned*, Thk.: Âmir Ahmed Haydar, Müessesetu Nâdir, Beyrut 1410/1990.
- İbnü'l-Mübârek, Abdullah el-Mervezî, *Kitâbu'z-Zühd*, Thk.: Habîburrahman el-A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- İshak b. Râhûye, *el-Müsned*, Mektebetu'l-Eymân, Medîne 1995.
- el-Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbûrî, *el-Mustedrekale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.
- HATİBOĞLU, Mehmed Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, Otto Yay, (2. Baskı), Ankara 2009.
- Hennâd b. es-Serî, *Kitâbu'z-Zühd*, Dâru'l-Hulefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kuveyt 1406.
- <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/364-abraham-testament-of>.
- <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/5019-death-views-and-customs-concerning>.
- KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., (2.Baskı), Ankara 1996.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Thk.: M. F. Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'*, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1403.
- Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- el-Muhâmilî, el-Huseyn b. İsmâîl, *Emâlî*, Thk.: İbrahim el-Kaysî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân 1412.
- Munâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadir*, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, Mısır 1356.
- Muslim b. el-Haccac, *es-Sahîh*, Thk.: M. F. Abdalbaki, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1991.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya, *Şerhu Sahihi Muslim*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392.

ORUÇHAN, Osman, *Hadis ve Bilim*, TDV Yay. Ankara 2012.

er-Rûyânî, Muhammed b. Harun, *el-Müsned*, Thk.: Eymen Ali Ebû Yemânî, Müessesetu Kurtuba, Kahire 1416.

eş-Şâî, Ebû Said el-Heysem b. Kuleyb, *el-Müsned*, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1410.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l Evsat*, Daru'l Haremeyn, Kahire 1415.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Thk.: Hamdi b. Abdilmecîd, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1404/1983.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Müsnedü's-Şâmiyyîn*, Thk.: Hamdi b. Abdilmecîd, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 1405/1984.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmet b. Muhammed, *Şerhu Muşkilî'l-Âsâr*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1994.

Tayâlîsî, Süleymân b. Dâvud, *el-Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut t.y.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen (el-Câmiu's-Sahîh)*, Thk.: A. M. Şakir, Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, Beyrut t.y.